

Koncepcja bibliografii literackiej Stefana Vrtela- -Wierczyńskiego i metoda bibliograficzna „Polskiej Bibliografii Literackiej”¹

Stefan Vrtel-Wierczyński swoją koncepcję organizacji bibliografii przedstawił po raz pierwszy w artykule opublikowanym w „Przewodniku Naukowym i Literackim” w 1917 roku². Postulował powołanie Instytutu Bibliograficznego w Warszawie (i jego delegatur w innych miastach)³. Do głównych zadań tej instytucji miało należeć opracowanie „ogólnej systematyki bibliograficznej”, czyli bibliografii specjalnych poszczególnych dziedzin wiedzy oraz bibliografii artykułów czasopism polskich⁴. W następnych latach badacz rozwinął swoją koncepcję bibliografii i zaprezentował ją w 1921 roku na posiedzeniu Wydziału Filologicznego Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wygłoszony wówczas referat został opublikowany w tym samym roku pod tytułem *Organizacja Bibliografii w Polsce*⁵. Vrtel-Wierczyński

¹ Fragment tego rozdziału w wersji skróconej ukazał się jako artykuł: Karolina Przysiecka, *Dwie koncepcje retrospektywnej bibliografii literackiej. Polemika Stefana Vrtela-Wierczyńskiego i Adama Bara*, „Przegląd Biblioteczny” 2023, z. 4, s. 492–506.

² Stefan Vrtel, *Organizacja bibliografii (W sprawie Polskiego Instytutu bibliograficznego)*, „Przewodnik Naukowy i Literacki” 1917, s. 673–685.

³ Tamże, s. 677–679.

⁴ Tamże, s. 679.

⁵ Stefan Vrtel-Wierczyński, *Organizacja Bibliografii w Polsce. Rzecz czytana na posiedzeniu Wydziału Filologicznego Towarzystwa Naukowego we Lwowie, dn. 7 lutego 1921*, Nakład Księgarni Gubrynowicza i Syna Drukarnia „Słowa Polskiego”, Lwów 1921.

jeszcze trzykrotnie w swoich publikacjach powracał do tej tematyki, ale podstawowe założenia jego koncepcji się nie zmieniły⁶.

Zanim przejdę do omówienia tej koncepcji, przybliżę przyczyny, dla których Vrtel-Wierczyński zabiegał o utworzenie całościowej bibliografii literackiej. W artykułach z lat 1917–1936⁷ podawał trzy powody. Pierwszym były potrzeby naukowców. Chodziło o to, by badacze odtąd mieli dostęp do pełnej, uporządkowanej i wyczerpująco opracowanej informacji o publikacjach. Bibliografie ukazujące się wcześniej stanowiły wybór najważniejszych publikacji, brakowało ciągłości ich wydawania. Drugim powodem były potrzeby państwa – bibliografia miała służyć do celów prawnostatystycznych. Trzecim – potrzeby społeczeństwa. Vrtel-Wierczyński uważał, że z bibliografii bieżącej utrwalającej obraz życia kulturalnego poza badaczami literatury mogą korzystać dziennikarze, księgarze i inne grupy społeczne.

Koncepcja bibliografii literackiej Vrtela-Wierczyńskiego zakładała stworzenie spisu informacji o wszystkich publikacjach potrzebnych do badań z zakresu historii literatury. Inicjatywa Vrtela-Wierczyńskiego nie była pierwszą, gdyż już wcześniej ukazywały się polskie bibliografie literackie, tym razem jednak miała powstać kompletna i wyczerpująca dokumentacja literatury polskiej i obcej, nauki o literaturze oraz nauk pokrewnych. Zakres opracowywanych źródeł miał zostać rozszerzony o wszelkiego rodzaju czasopisma, w których

⁶ Stefan Wierczyński, *Sprawa bibliografii literackiej czasopism polskich*, „Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 1930, R. 4, s. 63–65; Stefan Vrtel-Wierczyński, *O bibliografię literacką czasopism polskich*, „Nauka Polska” 1932, R. 16, s. 82–85; tenże, *Organizacja bibliografii polskiej*, w: *1v Zjazd Bibliotekarzy Polskich w Warszawie: dnia 31 maja – 2 czerwca 1936 roku: referaty*. [Cz. 1], Warszawa 1936, s. 235–265.

⁷ Stefan Vrtel, *Organizacja bibliografii...*, dz. cyt.; Stefan Vrtel-Wierczyński, *O bibliografię literacką czasopism polskich...*, dz. cyt.; tenże, *O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii*, „Przegląd Biblioteczny” 1928, z. 3, s. 190–209; tenże, *Organizacja bibliografii polskiej...*, dz. cyt.; tenże, *Organizacja Bibliografii w Polsce...*, dz. cyt.; Stefan Wierczyński, *Sprawa bibliografii literackiej czasopism polskich...*, dz. cyt.

ukazywały się teksty literackie – także o prasę codzienną⁸. W skład postulowanej bibliografii literackiej miały wejść bibliografie – bieżąca i retrospektywna⁹. Było to nowatorskie podejście do problemu organizacji bibliografii. Vrtel-Wierczyński chciał stworzyć bibliografię prezentującą całościowy obraz historii literatury, która równocześnie stałaby się inspiracją dla naukowców do poszukiwania nowych problemów badawczych¹⁰.

Wprawdzie od drugiej połowy XIX wieku powstawały bibliografie bieżącej literatury polskiej, ale brakowało ciągłości tych inicjatyw. Ukazywały się bibliografie dokumentujące publikacje z kilku lat, a później – często z powodu braku stałego finansowania – prac nie kontynuowano. Bibliografie te dokumentowały zawartość jednego lub kilku typów źródeł. Należy podkreślić, że istotą większości wczesnych bibliografii literackich była identyfikacja i dokumentacja literackiej zawartości czasopism, a nie książek literackich i opracowań. Przykładem takiego podejścia są bibliografie ukazujące się w „Pamiętniku Literackim”: *Bibliografia książek z zakresu historii i krytyki literatury polskiej wydanych w r. 1902*¹¹, *Bibliografia literacka czasopism polskich*¹² zawierająca zestawienie za lata 1901 i 1902,

⁸ Tenże, *Organizacja Bibliografii w Polsce...*, dz. cyt., s. 24.

⁹ Tamże, s. 23–28.

¹⁰ Tamże, s. 32.

¹¹ *Bibliografia książek z zakresu historii i krytyki literatury polskiej wydanych w r. 1902*, zestawiał Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1903, t. 2, nr 1/4, s. 157–162.

¹² *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1901*, zestawili Edward Dubanowicz, Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1902, t. 1, nr 1/4, s. 358–368; *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1901 (ciąg dalszy)*, zestawili Edward Dubanowicz, Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1902, t. 1, nr 1/4, s. 502–537; *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1901*, zestawili Edward Dubanowicz, Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1902, t. 1, nr 1/4, s. 694–711; *Literatura krytyczna*, zestawili Edward Dubanowicz, Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1902, t. 1, nr 1/4, s. 712–728; *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1902*, zestawiał Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1903, t. 2, nr 1/4, s. 326–329; *Literatura piękna*, zestawiał Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki”

w której wykazywano jedynie zawartość czasopism, oraz ograniczona w porównaniu do bibliografii z dwóch wcześniejszych lat *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1903*¹³, a także *Bibliografia historii literatury i krytyki literackiej polskiej*¹⁴ za lata 1904–1907, dokumentująca druki zwarte oraz zawartość czasopism. Nie można ich uznać za opracowania wyczerpujące, ponieważ ograniczały się do rejestrowania prac z historii literatury i opracowań dotyczących literatury polskiej, wybranych publikacji na temat literatur obcych oraz dzieł literackich będących przedmiotem recenzji. Wyjątek robiono jedynie dla edycji krytycznych wybitnych pisarzy. Informacje w nich zawarte posłużyć mogły do badania tekstów należących do kanonu literatury, publikowanych i komentowanych w polskich pismach literackich oraz naukowych. Tymczasem celem Vrtela-Wierczyńskiego było stworzenie bibliografii dostarczającej materiały do badania pełnego obiegu literatury w Polsce, uwzględniającej zarówno literaturę głównego nurtu, jak i literaturę popularną, anonimową oraz ludową.

1903, t. 2, nr 1/4, s. 330–353; *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1902*, zestawił Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1903, t. 2, nr 1/4, s. 463–513; *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1902*, zestawił Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1903, t. 2, nr 1/4, s. 708–725; *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1902*, zestawił Stanisław Kossowski, „Pamiętnik Literacki” 1904, t. 3, nr 1/4, s. 156–184.

¹³ *Bibliografia literacka czasopism polskich za rok 1903*, zestawili Tadeusz Bałaban, Jerzy Koller, „Pamiętnik Literacki” 1904, t. 3, nr 1/4, s. 720–722; *Literatura krytyczna*, zestawili Tadeusz Bałaban, Jerzy Koller, „Pamiętnik Literacki” 1904, t. 3, nr 1/4, s. 723–762.

¹⁴ *Bibliografia historii literatury i krytyki literackiej za rok 1904*, zestawił Stanisław Wasylewski, [dodatek do:] „Pamiętnik Literacki” 1906, t. 5, nr 1/4, s. 1–90; *Bibliografia historii literatury i krytyki literackiej za rok 1905*, zestawił Stefan Vrtel, [dodatek do:] „Pamiętnik Literacki” 1908, t. 7, nr 1/4, s. 1–135; *Bibliografia historii literatury i krytyki literackiej polskiej za rok 1906*, zestawił Stanisław Lempicki, [dodatek do:] „Pamiętnik Literacki” 1908, t. 7, nr 1/4, s. 1–60; *Bibliografia historii literatury i krytyki literackiej polskiej za rok 1907*, zestawili Krzysztof A. Krzysztofowicz, Edwin Rosenfeld, [dodatek do:] „Pamiętnik Literacki” 1911, t. 10, nr 1/4, s. 1–127.

Koncepcja bibliografii ogólnej i bibliografii literackiej autorstwa Stefana Vrtela-Wierczyńskiego

Bibliografia literacka stanowiła element wielkiego projektu bibliograficznego Vrtela-Wierczyńskiego przedstawionego w przywołanej już rozprawie *Organizacja Biblijografji w Polsce* z 1921 roku i wspomnianych artykułach z lat 30. Badacz ten postulował opracowanie polskiej bibliografii ogólnej, w której skład miały wejść bibliografia ogólna druków zwartych oraz bibliografia zawartości czasopism, i przygotowanie na ich podstawie bibliografii specjalnych, przede wszystkim polskiej bibliografii literackiej bieżącej oraz retrospektywnej¹⁵. Twórca projektu pragnął efektywnie wykorzystać nakład pracy bibliografów i zainicjować proces wielokrotnego wykorzystania raz przygotowanych materiałów bibliograficznych. Ważnym postulatem było stworzenie instytucji zajmującej się teorią bibliografii i organizacją prac bibliograficznych w Polsce¹⁶. Taka instytucja rozpoczęła działalność w 1928 roku w ramach struktury Biblioteki Narodowej i działa nadal. Instytut Bibliograficzny, bo o nim mowa, koordynuje prace bibliograficzne w Polsce i opracowuje publikacje będące podstawowym źródłem informacji dla innych polskich bibliografii. Projekt Vrtela-Wierczyńskiego obejmował wszystkie zadania konieczne do stworzenia pełnej dokumentacji piśmiennictwa polskiego i środowiska naukowego zajmującego się sprawami bibliografii.

Niestety koncepcja bibliografii ogólnej druków zwartych i bibliografii zawartości czasopism nie została nigdy w pełni zrealizowana. Biblioteka Narodowa w Warszawie opracowuje bieżącą bibliografię narodową, w skład której wchodzi między innymi „Przewodnik Bibliograficzny” i „Bibliografia Zawartości Czasopism”, nie dostarczają one jednak informacji o wszystkich publikacjach ukazujących się w Polsce. Dzieje się tak, ponieważ podstawą opracowania „Przewodnika Bibliograficznego” są książki przekazywane jako egzemplarz

¹⁵ Stefan Vrtel-Wierczyński, *Organizacja Biblijografji w Polsce...*, dz. cyt., s. 18–28.

¹⁶ Tamże, s. 28–31.

obowiązkowy, a niestety nie wszyscy wydawcy wywiązują się z tego obowiązku. Także „Bibliografia Zawartości Czasopism” ze względu na metodę opracowania nie jest kompletnym spisem. Ogranicza się do podawania zawartości czasopism naukowych (poza technicznymi), miesięczników, kwartalników literackich i społeczno-kulturalnych oraz niektórych czasopism regionalnych¹⁷. Nie są uwzględniane pisma popularnonaukowe, dziecięce i młodzieżowe, tygodniki, dzienniki, biuletyny informacyjne¹⁸. Muszę jednakże zaznaczyć, że opracowania Biblioteki Narodowej w Warszawie są podstawowymi źródłami informacji o publikacjach, wykorzystywanymi przez „Polską Bibliografię Literacką”, które są punktem wyjścia do dalszych poszukiwań.

Zgodnie z koncepcją Vrtela-Wierczyńskiego opisy bibliograficzne do bibliografii literackiej miały być przejmowane z bibliografii ogólnej. Bibliografia literacka miała dokumentować druki zwarte, wydawnictwa zbiorowe oraz zawartość czasopism. Wykaz źródeł miał uwzględniać wszystkie rodzaje czasopism, w których znajdują się teksty literackie, także prasę codzienną. Na potrzeby tego projektu stosowana była szeroka definicja literatury. Jak już wspomniałam, Vrtel-Wierczyński planował stworzyć bibliografię, która poza tekstami wybitnych twórców dokumentowałaby literaturę popularną, anonimową, ludową. Dzięki temu zaś – szerszy niż wcześniejsze bibliografie literackie obraz systemu literackiego w Polsce.

Vrtel-Wierczyński w latach 20. XX wieku próbował zrealizować projekt bieżącej bibliografii literackiej. Podjął się wtedy opracowania *Bibliografii literatury polskiej za rok 1919*¹⁹ oraz *Bibliografii literatury polskiej za rok 1922*²⁰. Niestety z powodu problemów finansowych

¹⁷ „Bibliografia Zawartości Czasopism”, <https://www.bn.org.pl/index.php/bibliografie/bibliografia-narodowa/bibliografia-zawartosci-czasopism> (dostęp: 18.09.2025).

¹⁸ Tamże.

¹⁹ *Bibliografia literatury polskiej za rok 1919*, oprac. Stefan Vrtel-Wierczyński, Wydano z zasiłku Ministerstwa W. R. i O. P., Lwów 1926.

²⁰ *Bibliografia literatury polskiej za rok 1922*, oprac. Stefan Vrtel-Wierczyński, Towarzystwo Literackie im. Adama Mickiewicza, Lwów 1925.

zgrupowany według własnej metody materiał musiał ograniczyć do publikacji najważniejszych z punktu widzenia historii literatury. Swoją koncepcję bibliografii literackiej zrealizował dopiero podczas prac nad bibliografią bieżącą, które rozpoczęły się w 1948 roku w ramach utworzonego w tym samym roku Instytutu Badań Literackich. Dawało to zabezpieczenie finansowe dla wieloletnich prac bibliograficznych i możliwość realizacji projektu, który przed wojną nie uzyskał finansowania. Pierwszy tom „Polskiej Bibliografii Literackiej” opublikowano w 1954 roku i od tej pory bibliografia ta ukazuje się nieprzerwanie, choć zmieniła się jej postać. W latach 1954–2000 wydawana była w formie drukowanej (tomy za lata 1944/1945–1988), a od początku XXI wieku opracowywana jest jako baza danych i udostępniana na stronie internetowej²¹. Dodatkowo w latach 2015–2018 powstała nowa strona internetowa PBL²².

O innowacyjności projektu bieżącej bibliografii literackiej świadczą nie tylko jego zakres, ale także podmiotowo-przedmiotowy układ i graficzne odwzorowanie ciągów powiązanych ze sobą publikacji. Chodzi tu o relacje łączące takie typy publikacji, jak książka i recenzja, artykuł i polemika, wydarzenia i sprawozdanie. Bibliografia zbiera w jednym miejscu opisy bibliograficzne tekstów rozproszonych na łamach różnych czasopism i graficznie oddaje kierunki łączących ich relacji. W ten sposób powstają wieloelementowe ciągi powiązanych ze sobą opisów bibliograficznych. Bez bibliografii trudno byłoby odtworzyć łańcuchy takiej relacji, wymagałoby to znajomości wszystkich ukazujących się publikacji, a to – w związku z coraz większą ich liczbą – jest właściwie niemożliwe. W koncepcji bibliografii literackiej Vrtela-Wierczyńskiego nowatorskie było również wdrożenie układu podmiotowo-przedmiotowego, w którego ramach za pomocą działów określano tematykę publikacji. Siatka działów była rozbudowana, aby możliwe stało się dokumentowanie wszystkich aspektów systemu literackiego. Wielopoziomowa struktura działów

²¹ „Polska Bibliografia Literacka”, <https://pbl.ibl.poznan.pl/> (dostęp: 18.09.2025).

²² „Polska Bibliografia Literacka”, <https://pbl.ibl.waw.pl/> (dostęp: 18.09.2025).

pozwoiliła na utworzenie zbiorów opisów bibliograficznych, stonwiący wyczerpujący spis publikacji dotyczcy zagadnienia wskazanego w nazwie działu. Takie podejście bliskie jest wspóczesnym zasadom opisu publikacji uwzględniającym ich tematykę. W tym celu w katalogach bibliotecznych stosowane sę deskryptory osobowe, przedmiotowe, korporatywne, geograficzne, formy, rodzaju, gatunku, a w publikacjach naukowych sowa kluczowe. W PBL kategorie opisu publikacji miały swoje odzwierciedlenie w postaci stosowanych w drukowanych tomach działów podmiotowych i przedmiotowych, haseł indeksu rzeczowego, rodzajów zapisów²³, wykazu gatunków literackich. W drukowanych tomach określenia rodzaju zapisu, gatunków literackich wprowadzane były w inny sposób niż w bazie danych PBL. Stosowano skróty rodzajów zapisu, gatunki literackie podawane były po tytule książki w nawiasach kwadratowych.

Metoda bibliograficzna „Polskiej Bibliografii Literackiej”

Ważnym dokumentem świadczącym o organizacji pracy nad „Polską Bibliografią Literacką” jest opis metody jej opracowywania. To zbiór instrukcji dotyczcy wszystkich etapów pracy dla zespołu bibliografów – od doboru czasopism i tekstów w nich zawartych, przez tworzenie kartek bibliograficznych (fiszek), po systematyzację zgromadzonych materiałów i przygotowanie maszynopisu – spisany i przechowywany w kartotece zwanej w zespole PBL metodologiczną.

²³ Zapis bibliograficzny to termin funkcjonujący w drukowanych tomach PBL i oznaczający zespół cech publikacji ułożonych w ustalonej kolejności umożliwiający jej identyfikację, zawierający również informacje o jej zawartości. Pojęcie to przeszło do bazy danych PBL i używane jest w odniesieniu do rekordów znajdujących się w bibliografii (w bazie danych i na stronie internetowej PBL pojawia się w określeniach takich jak: rodzaj zapisu, wyszukane zapisy, informacje szczegółowe o zapisie oraz w nazwach formularzy „Inne zapisy”, „Dowolny zapis”). Ja w tej rozprawie posługuję się analogicznymi terminami: opis bibliograficzny i rekord bibliograficzny.

Zasady te dotyczą: zakresu PBL, zasięgu formalno-wydawniczego, schematów tworzenia opisów bibliograficznych poszczególnych typów materiałów uwzględnianych w bibliografii (druków zwartych, tekstów z czasopism, wydarzeń, spektakli teatralnych, filmów, audycji radiowych oraz telewizyjnych), sposobu graficznego rozplanowania różnych typów informacji na fiszkach bibliograficznych, stosowanych znaków interpunkcyjnych i ich znaczenia, redagowania zebranego materiału w ramach działów (podmiotowych oraz przedmiotowych), odwzorowywania relacji zachodzących między publikacjami. Metoda bibliograficzna PBL jest autorskim dokumentem stworzonym pierwotnie przez Vrtela-Wierczyńskiego i jego zespół, ale jednocześnie uwzględnia standardy opracowania bibliotecznego. Przykładem tego jest kolejność elementów opisu bibliograficznego, ustalona na podstawie Polskich Norm poprzez adaptację w tym wypadku norm autorstwa Marii Lenartowicz. Instrukcje składają się z punktów takich, jak: ustalanie autorstwa, hasłowanie, adnotacje, selekcja, wzory poprawnych opisów bibliograficznych. Zawierają wyczerpujące scenariusze postępowania, uwzględniające wszelkie możliwe ujęcia omawianego problemu. Przykładem są zasady dotyczące polemik zaprezentowane na fotografiach 1–5.

W skład metody bibliograficznej odnoszącej się do drukowanych tomów PBL wchodziły również schematy redakcji opisów bibliograficznych w działach, a w ich ramach – w całościach tematycznych. Schematy redakcji działów podmiotowych i przedmiotowych różniły się od siebie. Ze względu na specyfikę zagadnienia niektóre działy przedmiotowe posiadały schematy dedykowane tylko im. Stosowanie schematów postępowania oraz norm miało także praktyczne uzasadnienie. Ułatwiały bowiem pracę dokumentalistów na wszystkich etapach opracowywania bibliografii i minimalizowały liczbę popełnianych błędów, które przy tak szeroko zakrojonym przedsięwzięciu musiały się zdarzać.

Chcę zwrócić również uwagę na niekonwencjonalną formę prezentacji metody bibliograficznej PBL. Nie jest to linearnie zapisany dokument zawierający alfabetyczny lub przedmiotowy układ za-

DEFINICJA - POLEMIKI

Polemiką nazywamy wszelkie uwagi dyskutujące z merytoryczną zawartością artykułu, lub też kwestionujące podstawowe sprawy związane z edycją tekstu literackiego (np. kwestia daty wydanego listu). Uwagi prostujące drugorzędne szczegóły artykułu, lub omyłki drukarskie traktujemy jako sprostowania (por. karta 19).

Ogólne zasady redakcji polemik zob. karta 250.

Najczęstsze przykłady szczegółowe polemik zob.:

- z artykułem drukowanym w poprzednim roku - k. 254
- z artykułem zapisanym podwójnie (w dwóch hasłach) - k. 252
- z dwoma różnymi artykułami - k. 253
- z rozprawą drukowaną w książce, która weszła jako całość do PEL - k. 86
- z tekstem literackim - k. 33
- z tekstem literackim w formie innego tekstu literackiego - k. 207
- z tekstem zamieszczonym w cyklu utworów - k. 76
- z wypowiedzią w ankiecie lub dyskusji - k. 259
- z wypowiedzią nie ogłoszoną drukiem (np. wygł. w radiu) - k. 255

Fot. 1 Karta numer 21.

Definicja polemiki

Źródło: Materiały własne

33

REDAKCJA - POLEMIKI Z TEKSTAMI LITERACKIMI

Polemikę z tekstem literackim drukowanym w tym samym roku gromadzimy w zasadzie za zapisem tekstu, w formie adnotacji wg wzorów:

- dla polemiki z tegoż źródła: [polem.: J.Kowalski, 5:7; W.Zawadzki, 7:8]

- dla polemiki w innym źródle: [polem.: J.Kowalski, 5:7; W.Zawadzki, 7:8]

Jeżeli jednak polemika rozrasta się w dłuższy ciąg dyskusyjny, zapisujemy ją w całości opracowań utworów, ze ^z ^{tytułu} tytułu utworu.

Polemiki z tekstami literackimi drukowanymi w latach poprzednich traktujemy jak inne jego opracowania i zapisujemy w opracowaniach ze ^z ^{tytułu} tytułu.

Fot. 2 Karta numer 33.

Instrukcja dotycząca polemik z tekstami literackimi

Źródło: Materiały własne

250

REDAKCJA - POLEMIKI - ZASADY OGÓLNE

Zapis polemiki rozpoczynamy zawsze od artykułu "wyjściowego", tj. tego który wywołał polemikę. Za artykułem po średniku (lub przecinku, o ile cały ciąg polemiczny drukowany jest w ^{ty} ^m samym źródle, co artykuł wyjściowy) zamieszczamy głosy polemiczne w układzie chronologicznym (nie alfabetycznym!), poprzedzone skrótem "polem.":

Jeżeli artykuł wywołujący polemikę drukowany był w roku poprzednim, zapis rozpoczynamy od zapisu artykułu w ^l ^l, w tym samym nawiasie, po średniku określenie: polem.: lub (jeśli początek polemiki był też w roku poprzednim): od.polem.:

Wszystkie głosy polemiczne wywołane danym artykułem zamieszczamy zawsze, bez względu na ich tematykę, za artykułem "wyjściowym". Jeżeli polemika obejmuje zagadnienia wykraczające poza tematykę tego artykułu (a zatem i poza tematykę całości, lub rozdziału, w którym artykuł został zamieszczony), poszczególne wypowiedzi odpowiednio adnotujemy. W wyjątkowo ważnych wypadkach stosujemy odayzące (por. k. 96).

poszczególne rodzaje polemik i przypadki szczegółowe zob. k. 21.

Fot. 3 Karta numer 250. Zasady ogólne dotyczące polemik

Źródło: Materiały własne

REDAKCJA - POLEMIKA Z ARTYKUŁEM DRUKOWANYM W ROKU POPRZEDNIM

Zapis polemiki rozpoczynamy od powtórzenia artykułu "wyjściowego" z roku poprzedniego, podanego w nawiasie graniastym. Skrót "polem." podajemy w tymże nawiasie, zawsze po średniku - nawet gdy polemika drukowana jest w całości w tym samym źródle - ponieważ powtarzamy skrót źródła, gdyż zainiżli się rok. Możemy natomiast w wypadku, gdy cała polemika zamieszczona jest w jednym źródle, podać jego skrót tylko raz, za pierwszym ogniwem polemicznym, dalsze wypowiedzi odwołując się do niego.

Jeżeli źródło, w którym artykuł "wyjściowy" był zamieszczony przestało się ukazywać i nie figuruje na liście źródeł FEL w roku bieżącym (oczywiście w takim przypadku polemika zamieszczona jest w innym źródle), podajemy przy zapisie artykułu "wyjściowego" tytuł źródła w pełnym brzmieniu (bez skrótów) i pełen rok po odstępie.

Przypomina się, że polemikę zapisujemy zawsze, bez względu na jej tematykę, w całości FEL analogicznie do tej, w której artykuł "wyjściowy" zapisany był w roku jego ogłoszenia.

Wzory zapisu zob. karta 49.

Fot. 4 Karta numer 254. Instrukcja dotycząca polemiki z artykułem opublikowanym w roku poprzednim

Źródło: Materiały własne

REDAKCJA - OPRACOWANIA - POLEMIKI - WZORY ZAPISU

Zasady red. zob. k.254

Wzory zapisów polemik w opracowaniach:

- tekst artykułu ogłoszony w tym samym roku:

... ŹL 27:3, [polem.:] Kowalski J., 29:5. -

... ŹL 27:3 [a.in. o J.Słowackim], [polem.:] Kowalski J., 29:5. -

... ŹL 27:3; [polem.:] Kowalski J. NKL 30:1. -

... ŹL 27:3 [a.in. o J.Słowackim]; [polem.:] Kowalski J. NKL 30:1. -

... ŹL 27:3; [polem.:] [Kowalski J.] J.K. NKL 30:1; Ptak R. Ź 32:6. -

- tekst artykułu drukowany w roku poprzednim:

[Malinowski J.: A.M. jako krytyk. ŹL70 nr 17; polem.:] Kowalski J.

NKL 2:3. -

[Malinowski J.: A.M. jako krytyk. ŹL70 nr 17; polem.:] [Kowalski J.]

J.K. NKL 2:3; Ptak R. Ź 32:6. -

[Malinowski J.: A.M. jako krytyk. ŹL70 nr 17; od. polem.:]

(o ile w poprzednim roku były już głosy polemiczne)

Uwaga: Przypominając wyjściowe ogniwo polemiczne z lat poprzednich pomijamy kryptonim autora, jeśli jego nazwisko jest w zapisie wprowadzone, tzn. gdy jest to kryptonim rozwiązany.

Fot. 5 Karta numer 49. Wzory zapisu polemik

Źródło: Materiały własne

gadnień. Kartoteka składa się z numerowanych kart. Zawierają one instrukcje, często wzbogacone o odsyłacze do innych kart i zagadnień. W ten sposób w kartotece próbowano odwzorować powiązania między poszczególnymi instrukcjami. Zastosowanie tej metody zaprezentowane jest na fotografii 1. Aby ułatwić korzystanie z kartoteki, która ma układ przedmiotowy, została ona wyposażona w indeks omawianych zagadnień.

Zmiany zachodzące na przestrzeni lat w literaturze, teatrze, filmie, literaturoznawstwie, naukach pokrewnych oraz życiu kulturalnym i naukowym wiązały się z koniecznością uzupełniania metody bibliograficznej PBL o nowe zagadnienia. Jednak podstawowe zasady ustalone na początkowym etapie prac nad bibliografią pozostają niezmienione, co świadczy o jej uniwersalności i ponadczasowości. Znacząca rozbudowa i aktualizacja kartoteki zwanej w zespole metodologiczną miała miejsce dopiero w czasie prac nad stworzeniem bazy danych PBL. Zasady sformułowane dla drukowanych tomów zaadaptowano z uwzględnieniem specyfiki relacyjnej bazy danych i oprogramowania Oracle. Zmiana nośnika dotyczyła również kartoteki zawierającej opis metody bibliograficznej PBL. Zyskała ona formę strony internetowej z rozbudowaną strukturą odzwierciedlającą układ pierwotnej kartoteki.

Dwie remediacje „Polskiej Bibliografii Literackiej” i strategia hipermediacji

W przypadku „Polskiej Bibliografii Literackiej” możemy mówić o dwóch remediacjach, czyli transformacjach nośnika bibliografii skutkujących zmianą jej kulturowej przestrzeni. Pierwsza miała miejsce pod koniec lat 90., kiedy dokonano transformacji do postaci bazy danych. Druga – gdy drukowane roczniki PBL zdigitalizowano i udostępniono w Repozytorium Cyfrowym Instytutów Naukowych

(RCIN)²⁴. Obecnie mamy do czynienia z hipermediacją, czyli jedną ze strategii remediacji, która charakteryzuje się tym, że widoczne są cechy starego i nowego medium. Wówczas tekst „jest prezentowany na nowym nośniku, ale też możliwości oferowane przez nowe medium są wykorzystywane w wyższym stopniu”²⁵. W przypadku PBL hipermediacja polega na wzbogaceniu bazy danych o możliwość wymiany zestawów danych bibliograficznych. Chodzi o umożliwienie importu danych do PBL z innych baz, eksportu danych z PBL do innych baz danych oraz programów służących do przetwarzania danych, na przykład na potrzeby badań naukowych. W tym rozdziale szczególną uwagę poświęcę pierwszej remediacji, ponieważ wówczas z pełną mocą ujawniły się zalety koncepcji bibliografii literackiej Vrtela-Wierczyńskiego.

Zastosowane w drukowanych tomach PBL schematy tworzenia opisów bibliograficznych, hierarchiczna struktura działów, schematy układu opisów bibliograficznych w działach zróżnicowane w zależności od specyfiki dokumentowanych zagadnień oraz precyzyjny system odwzorowywania ciągów związanych ze sobą publikacji ułatwiły proces zaadaptowania drukowanej bibliografii do wymogów bazy danych PBL. Okazało się wtedy, że bibliografia stosująca ustalone, powtarzalne wzory postępowania może w łatwy sposób przeobrazić się w bazę danych.

W 1997 roku podjęto prace mające na celu stworzenie bazy danych PBL. Początkowo celem przedsięwzięcia było usprawnienie procesu zbierania i systematyzacji materiałów bibliograficznych, skrócenie cyklu wydawniczego i udostępnienie użytkownikom rekordów bibliograficznych w internecie jeszcze przed opublikowaniem drukowanego tomu²⁶. Zespół programistów z Instytutu Informatyki

²⁴ „Polska Bibliografia Literacka za lata...”, dz. cyt.

²⁵ Maciej Maryl, *Reprint i hipermedialność – dwa kierunki rozwoju literatury ucyfrowionej*, w: *Tekst (w) sieci 2. Literatura. Społeczeństwo. Komunikacja*, red. Anna Gumkowska, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009, s. 86.

²⁶ *Rozmowa z Małgorzatą Szkudlarską 24.03.2021*. Rozmawiała Karolina Przysiecka;

Politechniki Poznańskiej pod kierunkiem Macieja Matysiaka wykonał projekt techniczny bibliograficznej bazy danych PBL i opracował oprogramowanie umożliwiające gromadzenie, przechowywanie, redagowanie oraz wyszukiwania rekordów bibliograficznych w internecie. Na początku prac wykonano analizę organizacji pracy nad PBL i powstał projekt modułów systemu informatycznego tworzących przyszłe oprogramowanie. W jego skład wchodziły następujące moduły: moduł gromadzenia danych źródłowych, moduł wspomagający redakcję rocznika PBL i przygotowanie do druku, moduł dostępu do PBL przez stronę internetową²⁷. Przeanalizowane zostały także: hierarchiczna struktura działów PBL, budowa kartki bibliograficznej i schematy tworzenia opisów bibliograficznych różnych typów materiałów odnotowywanych w PBL. Schematy stosowane w drukowanych tomach PBL zaadaptowano do wymogów bazy danych. Elementy składające się na opis bibliograficzny odwzorowano jako pola w formularzach służących do wprowadzania rekordów do bazy danych²⁸. Kolejność wyświetlania ich na stronie internetowej PBL została ustalona według powszechnie przyjętych norm opisu bibliograficznego. Na podstawie zasad stosowanych w drukowanych tomach programiści i bibliografowie ustalili parametry definiujące układ rocznika PBL. W jego skład wchodziły między innymi hierarchiczna struktura działów, wewnętrzna struktura każdego działu (kolejność poszczególnych typów materiałów, sposób oznaczania relacji zachodzących między tekstami). W ten sposób baza danych wyposażona została w tak zwane schematy redakcji działów, które odpowiadają stosowanym w drukowanych tomach PBL instrukcjom dotyczącym redakcji działów. W bazie danych możliwe było również

Rozmowa z Beatą Domosławską 25.03.2021. Rozmawiała Karolina Przysiecka; Rozmowa z Maciejem Matysiakiem 20.04.2021. Rozmawiała Karolina Przysiecka.

²⁷ *Ogólny projekt systemu informatycznego wspomagającego publikowanie roczników PBL, Materiały Pracowni Bibliografii Bieżącej IBL PAN w Poznaniu. [Dokument dostępny w Pracowni Bibliografii Bieżącej].*

²⁸ *Rozmowa z Maciejem Matysiakiem 20.04.2021..., dz. cyt.*

powiązanie ze sobą rekordów takich jak na przykład książka i recenzja, artykuł i polemika, nawiązanie i sprostowanie, a także graficzne odwzorowanie przebiegu wymiany myśli oraz jej wielostopniowej struktury. W ten sposób powstają – często wieloelementowe – ciągi powiązanych ze sobą publikacji. Muszę podkreślić, że zdaniem wspomnianego Macieja Matysiaka, programisty pracującego przy tym projekcie, metoda bibliograficzna PBL w łatwy sposób została dostosowana do wymogów bazy danych. Wiązało się to jedynie z niewielkimi modyfikacjami²⁹. Biorąc pod uwagę organizację rekordów bibliograficznych i sposób ich wyświetlania na stronie internetowej, w realiach bazy danych powstała wierna rekonstrukcja drukowanych tomów bibliografii, wzbogacona o nowe funkcje.

Do bazy danych PBL przeniesiono również koncepcję przeglądania zawartości działów oraz wyszukiwania informacji poprzez nazwiska osób i indeks rzeczowy, którą opracował Vrtel-Wierczyński. W drukowanych tomach indeks rzeczowy zawierał między innymi tytuły utworów anonimowych, czasopism, nazwy instytucji oraz wydawnictw. W nawiązaniu do tego na stronie internetowej bibliografii zastosowano następujące kryteria wyszukiwawcze: działy, indeks nazwisk, indeks rzeczowy, kartoteka czasopism, kartoteka wydawnictw, kartoteka teatrów, wyszukiwanie przez tytuł lub słowa w tytule. Wartością naddaną, jeśli chodzi o wyszukiwanie informacji w bazie danych PBL, jest to, że pozwala ona na przeszukiwanie wszystkich roczników bibliografii jednocześnie. Mnogość pomysłów twórcy bieżącej bibliografii literackiej zastosowanych w bazie danych PBL jest dowodem na to, że Vrtel-Wierczyński o organizacji bibliografii literackiej myślał w sposób nowoczesny, a nawet wyprzedzający czasy, w których żył i pracował.

²⁹ Tamże.

Dwie koncepcje retrospektywnej bibliografii literackiej

Aby ukazać nowoczesność myślenia Vrtela-Wierczyńskiego o organizacji i funkcjonalności bibliografii literackiej, zaprezentuję jeszcze jedno jego przedsięwzięcie. Jest to przykład retrospektywnej bibliografii literackiej, której nie udało się ukończyć. Bardzo ciekawa jednak jest historia polemiki, którą na przełomie lat 40. i 50. XX wieku prowadzili Stefan Vrtel-Wierczyński i Adam Bar, dotyczącej zakresu i metody opracowania.

W okresie międzywojennym Vrtel-Wierczyński podejmował w środowisku naukowym działania mające na celu rozpoczęcie prac nad bibliografią retrospektywną literackiej zawartości polskich czasopism. Miały być one realizowane dwutorowo: przez zespoły studentów oraz przez specjalnie powołaną instytucję zajmującą się opracowaniem bibliografii i koordynacją działań zespołów. Nie widząc szansy na pozyskanie funduszy na działalność instytucji zajmującej się wyłącznie bibliografią, w artykule *O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii* z 1928 roku³⁰ Vrtel-Wierczyński zaproponował powołanie na wszystkich uniwersytetach zespołów polonistów, którzy w ramach seminariów historii literatury polskiej, według wspólnego planu, jednolitej instrukcji i metody, opracowaliby bibliografię zawartości polskich czasopism³¹. Badacz w artykule napisał także, że rozpoczął już opracowanie czasopism polskich XX i XIX wieku wraz ze studentami Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Jadwiga Czachowska w książce *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce* podała, że nawiązał on w tej sprawie kontakt z Eugeniuszem Kucharskim ze Lwowa, Stanisławem Pigionem z Krakowa oraz Manfredem Kridlem z Wilna³². Opracował także instrukcję dla kierowników oraz instrukcję dla pracowników. Ostatecznie w przedsięwzięciu tym wzięli

³⁰ Stefan Vrtel-Wierczyński, *O najpilniejszych zadaniach naszej bibliografii...*, dz. cyt.

³¹ Tamże, s. 200.

³² Jadwiga Czachowska, *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce...*, dz. cyt., s. 108.

udział jedynie studenci z Poznania i Wilna. Od roku akademickiego 1928/1929 słuchacze polonistyki Uniwersytetu Poznańskiego zbierali materiały z czasopism wielkopolskich XIX i XX wieku³³. Z korespondencji Vrtela-Wierczyńskiego wynika, że studenci opracowywali je przynajmniej do 1931 roku³⁴. Na Uniwersytecie Stefana Batoiego pracami studentów kierował Manfred Kridl, a sprawdzenie i redakcję powierzył Stanisławowi Stankiewiczowi. W ten sposób opracowano czasopisma wileńskie z lat 1831–1900. W lipcu 1937 roku kartki bibliograficzne przekazano Vrtelowi-Wierczyńskiemu³⁵. Wybuch II wojny światowej uniemożliwił dokończenie przedsięwzięcia i połączenie zbiorów opracowanych przez studentów. Jednak Vrtel-Wierczyński, który okres okupacji spędził w Warszawie, na własną rękę kontynuował rozpoczęte prace. Opracował (prawdopodobnie w latach 1941–1943) czasopisma warszawskie oraz wileńskie z lat 1801–1830³⁶.

W latach 30. XX wieku badacz kontynuował starania o pozyskanie środków na utworzenie jednostki zajmującej się bibliografią literacką. Czachowska pisała, że po współpracy ze studenckimi zespołami opracowującymi czasopisma na rzecz bibliografii Vrtel-Wierczyński doszedł do wniosku, że „z pracy polonistów korzystać można tylko częściowo”³⁷ i konieczne jest zatrudnienie kilku płatnych pracowników. W 1930 roku w Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Poznaniu złożył projekt zakładający przygotowanie retrospektywnej bibliografii wartości czasopism polskich z lat 1801–1900 i powołanie kilkuosobowego zespołu dokumentalistów (których wynagrodzenie miałyby

³³ Tamże.

³⁴ Stefan Vrtel-Wierczyński, *List do A. Bara z 6 października 1931*, Polska Akademia Nauk. Archiwum w Warszawie. Oddział w Poznaniu. Materiały Stefana Vrtela-Wierczyńskiego (1886–1963), sygn. P. III-32. Dalej źródła z tej lokalizacji oznaczam symbolem MSVW.

³⁵ Kartki bibliograficzne zachowały się i są przechowywane w poznańskim oddziale Archiwum PAN, MSVW.

³⁶ Także i ten zebrany materiał zachował się i jest przechowywany w poznańskim oddziale Archiwum PAN (zasób jak wyżej).

³⁷ Jadwiga Czachowska, *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce...*, dz. cyt., s. 108.

być opłacane przez Towarzystwo). Zespół ten miał współpracować z zespołami z Poznania i z innych ośrodków akademickich: Warszawy, Lwowa, Krakowa i Wilna, których członkowie pracowaliby nieodpłatnie. Przygotowanie bibliografii miało potrwać kilka lat, a pieczę nad działaniami wszystkich zespołów sprawować miał Vrtel-Wierczyński. Mimo pozytywnej opinii wielu członków Towarzystwa projekt nie zyskał finansowania³⁸. W roku 1931 Vrtel-Wierczyński zwrócił się z wnioskiem o zasiłek na ten cel do Zarządu Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie. Po raz kolejny uzyskał odmowę. Następnie bezskutecznie próbował pozyskać środki finansowe z Kasy imienia Józefa Mianowskiego w Warszawie, a w 1932 roku także z Zarządu Funduszu Kultury Narodowej w Warszawie i z Komitetu Towarzystwa Pomocy Naukowej imienia Eustachego i Emilii Wróblewskich w Wilnie³⁹.

Równoległe do działań mających na celu pozyskanie funduszy, w latach 1930–1932 Vrtel-Wierczyński prowadził korespondencję z Adamem Barem dotyczącą jego udziału w pracach nad bibliografią retrospektywną, organizacji pracy i zakresu bibliografii. Z zachowanych listów wynika, że Vrtel-Wierczyński zapoznał Bara ze swoją koncepcją zakładającą pracę zespołów z kilku ośrodków akademickich, opracowujących lokalne czasopisma, realizujących wspólny plan działań, według jednej metody i tworzących wspólnie retrospektywną bibliografię literacką. Vrtel-Wierczyński przesłał Barowi projekt instrukcji dla zbierających materiał oraz instrukcji dla kierowników. W drugiej instrukcji uwzględnił uwagi Bara dotyczące monograficznego sposobu opracowywania czasopism. Vrtelowi-Wierczyńskiemu przed II wojną światową nie udało się pozyskać środków finansowych na opracowanie retrospektywnej bibliografii literackiej i przedsięwzięcie to nie zostało wówczas zrealizowane.

W 1943 roku w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie Bar podjął pracę nad *Retrospektywną Bibliografią Literackiej Zawartości*

³⁸ Tamże, s. 107–108.

³⁹ Tamże, s. 108.

Czasopism XIX i XX w. (do 1939). W roku 1948 kartoteka zawierała 250 000 kartek bibliograficznych. W tym samym roku powołano Instytut Badań Literackich, którego zadaniem było między innymi opracowanie bieżącej i retrospektywnej bibliografii literackiej. Ze względu na to, że Vrtel-Wierczyński i Bar już wcześniej podejmowali próby opracowania retrospektywnej bibliografii literackiej, Instytut zaproponował im zatrudnienie i kontynuowanie tego przedsięwzięcia. W ramach Instytutu Badań Literackich powstały dwie pracownie bibliograficzne, które miały ze sobą współpracować. Krakowska Pracownia Bibliograficzna pod kierownictwem Bara kontynuowała opracowywanie retrospektywnej bibliografii literackiej, a Poznańska Pracownia Bibliograficzna, której kierownikiem był Vrtel-Wierczyński – oprócz bibliografii bieżącej (PBL) – miała gromadzić materiały do retrospektywnej bibliografii literackiej. Chronologiczny podział czasopism między pracownie omówię szczegółowo w dalszej części tego tekstu. Zgodnie z przyjętym założeniem obie kartoteki miały tworzyć całość. Vrtel-Wierczyński już w swojej koncepcji z 1921 roku zakładał, że opracowanie kompletnej bibliografii bieżącej i retrospektywnej będzie wymagało podzielenia zadań między kilka ośrodków naukowych oraz dobrej organizacji. Dlatego zespoły tworzące bibliografie miały realizować jeden plan działania zgodnie z jednolitą metodą bibliograficzną. Tę strategię opracowania bibliografii retrospektywnej przez kilka zespołów wcielił w życie Instytut Badań Literackich.

Jednym z zadań kierowników obu pracowni było ustalenie wspólnych zasad organizacji pracy i metody bibliograficznej. W latach 1949–1950 prowadzili w tej sprawie polemikę. Przebieg tej dyskusji jako pierwsza zrekonstruowała Jadwiga Czachowska⁴⁰. Dzięki jej ustaleniom wiadomo, że nie udało się opracować jednej kompletnej retrospektywnej bibliografii literackiej i połączyć obu kartotek w całość, ponieważ Vrtel-Wierczyński i Bar mieli odmienne poglądy na temat zakresu rejestrowanych publikacji, układu przyszłej bibliografii

⁴⁰ Tamże, s. 153–164.

oraz podziału zadań między pracownikami. Postanowiłam powrócić do polemiki Vrtela-Wierczyńskiego i Bara, ponieważ przeprowadzona w latach 2012–2017 retrokonwersja *Retrospektywnej Bibliografii Zawartości Czasopism XIX i XX w. (do 1939)* (zwyczajowo nazywanej kartoteką Bara) do postaci bazy danych rzuca nowe światło na spór dotyczący metody bibliograficznej retrospektywnej bibliografii literackiej.

Bar chciał, aby pracami kierowała Pracownia Krakowska, której zadaniem miało być opracowanie czasopism z lat 1850–1939. Pracowni Poznańskiej przypadłoby opracowanie czasopism ukazujących się od XVIII wieku do 1850 roku oraz periodyków wielkopolskich, pomorskich i śląskich⁴¹. Systematyzacją miałyby zająć się Pracownia Krakowska⁴². Vrtel-Wierczyński nie chciał zgodzić się na to, aby któraś z pracowni pełniła funkcję centrali, i proponował następujący podział czasopism: Pracownia Poznańska – wiek XVIII i XIX do 1863 roku; Pracownia Krakowska – lata 1864–1919; obie pracownie: lata 1919–1944⁴³. Vrtel-Wierczyński do wyznaczenia granicy podziału czasopism dziewiętnastowiecznych zaproponował rok 1863 jako cezurę historyczno-literacką. Porozumienie między pracownikami zawarto 27 czerwca 1950 roku w czasie konferencji w Warszawie. Ustalono następujący zasięg chronologiczny czasopism: Pracownia Poznańska – wiek XVIII i okres 1801–1863 oraz wszystkie czasopisma wielkopolskie, pomorskie i śląskie ukazujące się od XVIII wieku do 1939 roku; Pracownia Krakowska – lata 1864–1939; obie pracownie – lata 1939–1944⁴⁴. W dokumencie tym zapisano także, że kierownicy obu pracowni w lipcu 1950 roku opracują wspólną instrukcję zbierania materiałów bibliograficznych. W tym celu obaj badacze przygotowali instrukcje, ale okazało się, że mają odmienne koncepcje bibliografii retrospektywnej i sposobów jej tworzenia. W kolejnych

⁴¹ Tamże, s. 153–154.

⁴² Adam Bar, *List do S. Vrtela-Wierczyńskiego z 1 sierpnia 1950*, MSVW.

⁴³ Jadwiga Czachowska, *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce...*, dz. cyt., s. 154.

⁴⁴ Tamże.

miesiącach wymienili wiele listów i trzy dokumenty zawierające szczegółowe uwagi na temat projektów instrukcji opracowywania retrospektywnej bibliografii literackiej⁴⁵. Drogą korespondencyjną prowadzili ożywioną dyskusję dotyczącą metody bibliograficznej, ale nie udało im się osiągnąć porozumienia.

Bar bibliografię retrospektywną zorganizował wokół obszernych haseł osobowych. Wzorował się na *Literaturze polskiej* Gabriela Korbuta z lat 1917–1921 (pierwsze wydanie) i 1929–1931 (drugie wydanie). To pięciotomowa publikacja obejmująca okres od x wieku do 1863 roku oraz dodatek za lata 1863–1900. Składa się ona z rozbudowanych haseł biobibliograficznych i kilku haseł przedmiotowych odnoszących się do wybranych zjawisk literackich, instytucji naukowych i oświatowych. Korbut zastosował układ chronologiczno-systematyczny. Każdy tom poświęcony był jednemu okresowi, a w ramach niego obowiązywał podział na mniejsze okresy. Hasła osobowe i rzeczowe grupowane były według różnych kryteriów. W ten sposób powstał skomplikowany system prezentacji materiału, którego celem było odwzorowanie schematu rozwoju literatury polskiej. Mimo to koncepcja ta miała swoich zwolenników i kontynuatorów. Jak już wspomniałam, wykorzystał ją Bar w *Retrospektywnej Bibliografii Literackiej Zawartości Czasopism XIX i XX w. (do 1939)*, stosowana jest również w serii wydawniczej Nowy Korbut.

Odmienne podejście do układu bibliografii miał Vrtel-Wierczyński. Postulował zorganizowanie bibliografii retrospektywnej na wzór „Polskiej Bibliografii Literackiej”, czyli z zastosowaniem wielopoziomowej struktury działów podmiotowych i przedmiotowych. Obaj bi-

⁴⁵ Stefan Vrtel-Wierczyński 4 września 1950 wysłał Adamowi Barowi *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej o Instrukcji Pracowni Krakowskiej*. 20 września 1950 Bar przekazał Vrtelowi-Wierczyńskiemu dokument *W sprawie krytyki Poznańskiej Pracowni Bibliograficznej Instrukcji zaproponowanej przez Krakowską Pracownię Bibliograficzną*. Vrtel-Wierczyński przygotował *Odpowiedź na pismo polemiczne p. dra Bara pt. W sprawie krytyki Poznańskiej Pracowni Bibliograficznej Instrukcji zaproponowanej przez Krakowską Pracownię Bibliograficzną* datowaną na 8 października 1950 roku.

bibliografowie różnili się także w innych kwestiach. Vrtel-Wierczyński w dokumencie *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej o Instrukcji Pracowni Krakowskiej*⁴⁶ odniósł się krytycznie do wybranych zagadnień technicznych oraz merytorycznych omówionych w *Instrukcji dla bibliografii retrospektywnej, obowiązującej w „Pracowniach Bibliograficznych” krakowskiej i poznańskiej*⁴⁷ przygotowanej przez Bara. Dokument ten powstał prawdopodobnie latem 1950 roku. W liście do Vrtela-Wierczyńskiego z 31 lipca 1950 roku Bar informował, że przesyła ją jako załącznik.

Jeśli chodzi o kwestie techniczne, obaj badacze mieli odmienne poglądy dotyczące: tworzenia równorzędnych kartek bibliograficznych, zasad eliminacji materiałów, zapisu imienia i nazwiska twórcy oraz źródła bibliograficznego, uwzględniania nazw rubryk, a także informacji o nutach. Vrtel-Wierczyński krytykował zalecenie Bara dotyczące tworzenia zdublowanych kartek bibliograficznych. Proponował zastąpienie kartek równorzędnych indeksem osobowym. Dodatkowo zwracał uwagę na proponowane przez Bara odstępstwa od zasad tworzenia kartek równoległych. Bar zalecał zwielokrotnianie równoległych kartek zawierających opisy bibliograficzne tekstów z czasopism i kierowanie ich pod hasła wszystkich osób występujących na kartce (na przykład autora, współtwórców, osób, których dotyczy artykuł). Natomiast w przypadku kartek zawierających opisy bibliograficzne druków zwarty powyższa zasada miałaby być stosowana tylko wówczas, gdy autorem książki jest wybitny historyk literatury. Jako przykład Bar podał Ignacego Chrzanowskiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego w latach 1910–1931.

Badacze mieli odmienne propozycje dotyczące selekcji materiałów. Vrtel-Wierczyński proponował, aby w hasłach wybitnych

⁴⁶ Stefan Vrtel-Wierczyński, *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej o Instrukcji Pracowni Krakowskiej*, MSVW.

⁴⁷ Adam Bar, *Instrukcja dla bibliografii retrospektywnej, obowiązująca w „Pracowniach Bibliograficznych” krakowskiej i poznańskiej*, Biblioteka Jagiellońska, Bar Adam, sygn. Przyb. 84/75.

pisarzy uwzględniać drobne artykuły z czasopism współczesnych pisarzowi. Natomiast Bar w swej instrukcji zalecał jakościową selekcję drobnych artykułów. Vrtel-Wierczyński w *Uwagach Kierownika Pracowni Poznańskiej o Instrukcji Pracowni Krakowskiej* zacytował fragment instrukcji Bara: „Nie należy jednak w ten sposób rozpisywać drobnych ustępów, lub dłuższych, ale nic nie dających, lub autorów pośledniejszych” i nie zgadzał się na taką propozycję. Uważał, że „ocena historyczno-literacka i wartościująca nowatorstwo rejestrowanego artykułu”⁴⁸ nie należy do zadań bibliografa. Bar w piśmie *W sprawie krytyki Poznańskiej Pracowni Bibliograficznej Instrukcji zaproponowanej przez Krakowską Pracownię Bibliograficzną* odniósł się do tego zarzutu, pisząc: „Jestem innego zdania, bibliograf musi być pracownikiem naukowym doskonale orientującym się w zagadnieniach, idącym z prądem czasu, które reprezentuje, a nie jaką bezmyślną maszyną, i dlatego musi się bronić przed szczegółami, które mogą zniszczyć jego prace i utopić jego wysiłki, opierając się właśnie na swojej wiedzy”⁴⁹.

W zapisie hasła osobowego Bar proponował kolejność: imię, a później nazwisko. Vrtel-Wierczyński był zwolennikiem odwrotnej kolejności: nazwisko, a potem imię, trafnie argumentując, że zastosowanie propozycji Bara utrudni „systematyzację i alfabetyczne porządkowanie nazwisk”⁵⁰. Powoływał się na przykład bibliotek, gdzie stosowany był porządek: najpierw nazwisko, a potem imię. We wspomnianym już przeze mnie dokumencie *W sprawie krytyki Poznańskiej Pracowni Bibliograficznej...* Bar przyznał mu rację, pisząc, że w instrukcji jest pomyłka i na etapie opracowywania materiału w zapisie hasła osobowego nazwisko i imię znajdują się w odpowiedniej

⁴⁸ Stefan Vrtel-Wierczyński, *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej...*, dz. cyt.

⁴⁹ Adam Bar, *W sprawie krytyki Poznańskiej Pracowni Bibliograficznej Instrukcji zaproponowanej przez Krakowską Pracownię Bibliograficzną*, Biblioteka Jagiellońska, Bar Adam, sygn. Przyb. 84/75, k. 71.

⁵⁰ Stefan Vrtel-Wierczyński, *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej...*, dz. cyt.

kolejności⁵¹. Obaj bibliografowie zalecali stosowanie skrótów tytułów źródeł czasopiśmienniczych. Vrtel-Wierczyński jednak proponował, aby ustalić system tworzenia skrótów wyrazów powtarzających się w tytułach czasopism, na przykład „kurier”, „dziennik”, „gazeta”, oraz skrótów konwencjonalnych. Ponadto nie chciał zgodzić się na notowanie jedynie roku i numeru oraz podawanie stron tylko w szczególnych przypadkach. Uważał, że strony powinny być podawane zawsze, bo to ułatwi użytkownikom bibliografii odnajdowanie artykułów w czasopismach, szczególnie na wielkich stronach dzienników⁵².

W odróżnieniu od Bara Vrtel-Wierczyński uważał za zbędne podawanie tytułu stałych rubryk, szczególnie jeśli publikują w nich różni autorzy. Zalecał ograniczenie się do podawania opisu bibliograficznego tekstu i zakresu stron. Jeśli chodzi o nuty, popierał proponowane przez Bara odnotowywanie w bibliografii nut dotyczących utworów literackich oraz podawanie spisu utworów w przypadku zbiorów nowel, opowiadań czy rozpraw jednego autora.

W kwestiach merytorycznych bibliografowie różnili się w sprawach układu bibliografii, dokumentowania recepcji literatur obcych w Polsce, zagadnień teatralnych, utworów anonimowych i stosowania oznaczeń gatunkowych. Vrtel-Wierczyński krytykował zamysł Bara, według którego bibliografia retrospektywna zawartości czasopism polskich miała być wzorowana na *Literaturze polskiej* Korbuta. Wskazywał na to, że podstawowym celem publikacji Korbuta – w odróżnieniu od bibliografii retrospektywnej – nie było zewidencjonowanie całej twórczości literackiej pisarza, lecz stworzenie słownika historii literatury polskiej, zawierającego przede wszystkim informacje biograficzne, dotyczące rękopisów, pierwodruków oraz najważniejszych kolejnych wydań utworów. Vrtel-Wierczyński zwracał również uwagę, że Korbut przyjął inny sposób komponowania opisu bibliograficznego:

⁵¹ Adam Bar, *W sprawie krytyki...*, dz. cyt., k. 71–72.

⁵² Stefan Vrtel-Wierczyński, *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej...*, dz. cyt.

Rezygnuje Korbut zupełnie z rzetelnego opisu bibliograficznego, z nawiasów, numeracji, odsyłaczy itp., posługując się niejednokrotnie metodą opisową w informowaniu o książkach czy artykułach omawiających jakieś zagadnienie czy jakiegoś pisarza. Nic zresztą dziwnego, gdyż Korbut nie zawsze docierał do pozycji, o których donosi, a wiadomości o nich czerpał niejednokrotnie u drugiej ręki⁵³.

Sam był zwolennikiem tworzenia opisu bibliograficznego według określonego i powtarzalnego schematu, który uwzględniał wszystkie informacje ułatwiające lokalizację oraz identyfikację tekstu.

Vrtel-Wierczyński widział kilka podobieństw w systemie pracy Pracowni Krakowskiej oraz *Literaturze polskiej* Korbuta. Były to:

1/ stosowanie równoległych kartek zamiast odsyłaczy (...); 2/ co za tym idzie: zrezygnowanie z numerowania poszczególnych pozycji, gdyż każda pozycja nieodsyłaczowa może mieć jeden i tylko jeden numer, co jest niemożliwe do przeprowadzenia przy stosowaniu kartek równoległych (...); 3/ pewne opisowe sformułowania w informacjach bibliograficznych, np. [W jego książce p.t.], [z „Niezanego kraju”] – (tutaj stosowanie innego przypadku dla tytułu książki), [Wiersz bez tytułu]; 4/ ambicje dania także wiadomości o rękopisach, rękopiśmiennej korespondencji i rękopiśmiennym materiale biograficznym; 5/ zrezygnowanie z materiału dotyczącego literatur obcych; 6/ wyłączenie do osobnej bibliografii materiału z zakresu teorii literatury; 7/ porządek w zapisywaniu najpierw imienia, a potem nazwiska pisarza w haśle⁵⁴.

Vrtel-Wierczyński uważał, że projektując zakres oraz układ bibliografii retrospektywnej, krakowski bibliograf błędnie określił zasady doboru i eliminacji materiałów z zakresu literatur obcych, teatru, utworów anonimowych oraz sprawę oznaczeń gatunku literackiego.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

W przypadku materiałów dotyczących literatur obcych Bar proponował rejestrowanie przekładów tekstów obcych literackich i alfabetyczne ułożenie ich według nazwisk obcych twórców bez podziału na literatury obce. Opracowania na temat literatur obcych ukazujące się w Polsce w książkach i czasopismach miały być pomijane (w myśl nazwiskowego układu bibliografii, a nie rzeczowego, jaki proponował Vrtel-Wierczyński). Vrtel-Wierczyński uważał to za „wielki błąd i dotkliwą lukę w zakresie bibliografii”⁵⁵. Słusznie zwracał Barowi uwagę na to, że „zainteresowanie literaturami obcymi miało ogromny wpływ na kształtowanie się naszej [polskiej – K.P.] twórczości literackiej. Zainteresowanie to objawiało się nie tylko poprzez tłumaczenie, ale także poprzez rozmaite rozprawy krytyków czy historyków literatury”⁵⁶. Ponadto Vrtel-Wierczyński był zaniepokojony tym, że zespół Bara przez pewien czas nie odnotowywał tłumaczeń literatur obcych ukazujących się w czasopismach, więc bez ponownego opracowania niektórych czasopism nie można byłoby mówić o wyczerpującym wykazie przekładów.

Vrtel-Wierczyński krytykował także niejednorodne zasady rejestrowania materiałów dotyczących zagadnień teatralnych. Bar w swojej instrukcji pisał:

Notuje się recenzje druków zwartych i przedstawień teatralnych współczesne – ale nie wszystkie. Należy pomijać recenzje drobne, zwłaszcza niepodpisane, zamieszczane w czasopismach małowartościowych, np. niektórych prowincjonalnych. Z recenzji drobnych należy notować tylko podpisane przez wybitnych pisarzy. Z niewspółczesnych, późniejszych notować tylko posiadające charakter studiów lub obszerniejszych rozważań, albo też pisane przez wybitnych autorów (Boy-Żeleński, Lorentowicz)⁵⁷.

⁵⁵ Tamże.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Adam Bar, *Instrukcja dla bibliografii retrospektywnej...*, dz. cyt., k. 37.

Poznański badacz w *Uwagach Kierownika Pracowni Poznańskiej...* stwierdził, że takie ujęcie sprawy pozbawi bibliografię recenzji sztuk takich autorów niewspółczesnych, jak na przykład Moliere, Szekspir czy Słowacki. Dodatkowo wskazywał na nieuwzględnianie przez Bara na kartce bibliograficznej nazwy teatru, w którym sztuka była grana, czasu jej wystawiania oraz nazwiska reżysera. Krytykował takie podejście, ponieważ recenzja teatralna nie odnosi się jedynie do tekstu literackiego, lecz uwzględnia zagadnienia, takie jak: aktorstwo, reżyseria, muzyka, plastyka (scenografia). Poza wymienionymi argumentami nieuwzględnienie tych elementów utrudniłoby identyfikację spektaklu.

Kierownik poznańskiego zespołu krytycznie odnosił się do fragmentów instrukcji autorstwa Bara, w których ten nakazywał pomijanie anonimowych tekstów literackich oraz tłumaczeń. Vrtel-Wierczyński argumentował, że zagadnienia te są „bardzo ważne dla badaczy i nie można ich pomijać, choć czasem autorzy owych anonimowych tekstów nie są jeszcze znani”⁵⁸. Powoływał się na znaczenie dzieł anonimowych w literaturze staropolskiej czy dziewiętnastowiecznej (chodzi tu na przykład o „wiersze rewolucyjne i wolnościowe”⁵⁹). W ten sposób bibliografia retrospektywna przygotowana według zaleceń Bara pomijała materiał, który mógłby posłużyć historykom literatury do prowadzonych przez nich badań.

Vrtel-Wierczyński uważał, że pomijanie oznaczenia gatunkowego będzie utrudnieniem w przypadku haseł twórców, którzy swej działalności nie ograniczali do pisania utworów jednego gatunku. Zwracał także uwagę na wybiórcze stosowanie oznaczeń gatunku, tylko do odróżnienia innych niż prozatorskie tekstów tego samego twórcy publikowanych w tym samym numerze czasopisma lub książce, o czym Bar w swojej instrukcji pisał tak: „Jeżeli w jednej książce czy numerze czasopisma spotyka się wiersze i prozę jednego i tego samego autora, należy osobno notować prozę, a osobno wiersze i w tym ostatnim

⁵⁸ Stefan Vrtel-Wierczyński, *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej...*, dz. cyt.

⁵⁹ Tamże.

wypadku dać w prawym rogu u dołu adnotację »w.«⁶⁰.

Vrtel-Wierczyński uważał, że wskazane przez niego niekonsekwencje są tym dotkliwsze, że zespół Bara do lata 1950 roku, kiedy powstał dokument *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej...*, zebrał już 900 000 kartek bibliograficznych. Zdaniem Vrtela-Wierczyńskiego jakość zebranego materiału była wątpliwa, a usunięcie wspomnianych usterek metody gromadzenia kartek bibliograficznych wiązałoby się z ponownym opracowaniem czasopism przez zespół krakowski. W tej sytuacji konieczne było zawarcie porozumienia między kierownikami Pracowni Poznańskiej i Krakowskiej, a zarazem autorami różnych koncepcji retrospektywnej bibliografii. W innym przypadku, jak pisał Vrtel-Wierczyński: „wydana przez nas »Bibliografia literatury polskiej« będzie niepełna, będzie zrobiona po dyletancku”⁶¹. Niestety, mimo prób, nie udało się wypracować wspólnych zasad opracowania literackiej bibliografii retrospektywnej. Kartoteki do dziś funkcjonują jako osobne zbiory. Zaistnienie w latach 50. xx wieku tej polemiki świadczy o tym, że metoda bibliograficzna Korbuta miała jeszcze silną pozycję, a walory koncepcji Vrtela-Wierczyńskiego nie były powszechnie znane i doceniane.

Wydaje się, że rozstrzygnięcie tego sporu przyniósł dopiero proces tworzenia baz danych dla bibliografii opracowanych według Vrtela-Wierczyńskiego (bieżącej) i Bara (retrospektywnej). Połowa kartoteki przygotowanej przez Bara i jego kontynuatorów od 2017 roku funkcjonuje jako baza danych. W toku prac wykonawcy projektu napotkali wiele trudności, wynikających między innymi z tego, że materiał porządkowany jest w układzie podmiotowym, a zagadnienia przedmiotowe zostały zmarginalizowane. Zanim przejdę do omówienia procesu powstawania bazy danych dla *Retrospektywnej Bibliografii Literackiej Zawartości Czasopism XIX i XX w. (do 1939)*, opiszę krótko prace porządkowe i zabezpieczające, przeprowadzone na wiele lat przed realizacją tego projektu.

⁶⁰ Adam Bar, *Instrukcja dla bibliografii retrospektywnej...*, dz. cyt., k. 37.

⁶¹ Stefan Vrtel-Wierczyński, *Uwagi Kierownika Pracowni Poznańskiej...*, dz. cyt.

Prace nad kartoteką Bara w latach 1953–1970

W 1953 roku Dyrekcja Instytutu Badań Literackich PAN postanowiła rozwiązać umowę z Barem na kierowanie pracownią i przewieźć do Warszawy materiały zebrane przez Pracownię Krakowską. Sama pracownia nie uległa jednak likwidacji. Do 1962 roku trzyosobowy zespół przygotowywał opisy bibliograficzne druków zwartych oraz zawartości wydawnictw zbiorowych i przekazywał je do Warszawy⁶². Ale sama kartoteka od 1953 do 1965 roku znajdowała się w warszawskim Dziale Bibliografii Literatury XIX wieku IBL PAN, kierowanym przez Witolda Suchodolskiego, a od 1966 roku w kierowanej przez Edmunda Jankowskiego Pracowni Dokumentacji i Edytorstwa Literatury XIX wieku. Obecnie opiekę nad nią sprawuje Pracownia Literatury Renesansu i Baroku.

W latach 1953–1970 warszawski zespół dokumentalistów scalił kartotekę i zastosował układ alfabetyczny według haseł osobowych (w ramach hasła osobowego obowiązuje układ alfabetyczny według tytułów czasopism, z których pochodzą teksty, a w całościach artykułów z jednego czasopisma fiszki ułożone są chronologicznie); uzupełnił ją o materiały z czasopism niedostępnych w bibliotekach krakowskich, opracowanych na podstawie zbiorów bibliotek warszawskich; sprawdził stan opracowania przez zespół krakowski 160 najważniejszych czasopism i uzupełnił braki; przeprowadził meliorację kartoteki głównej autorów XIX i XX wieku (twórców, tłumaczy); utworzył kartoteki autorów mało znanych, autorów obcych, których teksty tłumaczone były na język polski, pozycji anonimowych oraz osobne kartoteki opracowanych czasopism, periodyków, których brakowało w wykazie przekazanym przez Pracownię Krakowską, pseudonimów i kryptonimów⁶³; opracował kartotekę przekładów z literatury obcych⁶⁴ (w której obowiązuje układ alfabetyczny według

⁶² Jadwiga Czachowska, *Rozwój bibliografii literackiej w Polsce...*, dz. cyt., s. 161.

⁶³ Tamże, s. 162–163.

⁶⁴ *Sprawozdanie Działu Bibliografii IBL za rok 1956*, Archiwum Zakładowe IBL

autorów, nie ma podziału na poszczególne literatury); udostępniał kartotekę pracownikom naukowym, prowadził kwerendy dla badaczy, przepisał na maszynie część kartek bibliograficznych⁶⁵.

PAN. Sprawozdanie z działalności naukowo-badawczej Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk w roku 1956. Wykaz zawartości, tekst sprawozdania zbiorczego, sprawozdania pracowni i indywidualne, sygn. 56/7.

- ⁶⁵ *Sprawozdanie Działu Bibliografii Literackiej XIX i XX wieku w roku 1957*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z prac działów, zespołów i pracowni oraz indywidualne za rok 1957 (roczne i okresowe), sygn. 56/28; *Sprawozdanie z pracy Działu Bibliografii Nowszej w roku 1959*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z prac działów, pracowni, zespołów, biblioteki, prac indywidualnych w 1959 (roczne i kwartalne), sygn. 56/30; *Pracownia Edytorstwa i Dokumentacji XIX wieku Instytutu Badań Literackich PAN. Sprawozdanie z pracy za pierwsze półrocze 1966*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z prac działów i pracowni oraz prac indywidualnych w 1966 Korespondencja, wzór formularza, teksty sprawozdań indywidualnych, sprawozdania tylko biblioteki (roczne) oraz Pracowni Edytorstwa i Dokumentacji XIX wieku (roczne i okresowe), sygn. 57/15; *Pracownia Edytorstwa i Dokumentacji Literatury XIX wieku Instytutu Badań Literackich PAN. Sprawozdanie z pracy za rok 1967*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności pracowni i prac indywidualnych w 1967 Korespondencja, sprawozdanie Pracowni Edytorstwa i Dokumentacji Literatury XIX wieku (zbiorcze i indywidualne), sprawozdania z prac zleconych, sygn. 57/17; *Pracownia Edytorstwa i Dokumentacji Literatury XIX wieku Instytutu Badań Literackich PAN. Sprawozdanie z pracy za rok 1968*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności pracowni i prac indywidualnych w 1968 Tylko sprawozdanie Pracowni Edytorstwa i Dokumentacji Literatury XIX wieku. (zbiorcze i indywidualne), sygn. 57/18; *Pracownia Edytorstwa i Dokumentacji Literatury XIX wieku Instytutu Badań Literackich PAN. Sprawozdanie z pracy za rok 1969*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności pracowni i prac indywidualnych w 1969 Tylko sprawozdanie Pracowni Edytorstwa i Dokumentacji Literatury XIX wieku (zbiorcze i indywidualne), sygn. 57/20; *Pracownia Edytorstwa i Dokumentacji Literatury XIX wieku Instytutu Badań Literackich PAN. Sprawozdanie z pracy za I półrocze 1970*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności pracowni oraz prac indywidualnych w 1970 Teksty sprawozdań (roczne i okresowe), sygn. 57/22; *Pracownia Edytorstwa i Dokumentacji Literatury XIX wieku IBL PAN. Sprawozdanie z pracy za I półrocze 1971*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności pracowni i prac indywidualnych w 1971 Pismo, tekst sprawozdania Pracowni Edytorstwa i Dokumentacji Literatury

Chcę podkreślić, że były to w większości konieczne prace, których Pracownia Krakowska nie zdążyła przeprowadzić pod kierownictwem Bara, i nie skutkowały zmianą zaplanowanego przez Bara zakresu i układu bibliografii. Zespół przystępujący w 2012 roku do tworzenia bazy danych dla Bibliografii Bara korzystał z kartoteki uporządkowanej już przez dokumentalistów warszawskich w latach 1953–1970. Badacze pracujący nad koncepcją bazy danych natrafili na problemy, które wynikały z przyjętej przez Bara koncepcji zakresu, układu bibliografii oraz nieostrego kryterium literackości.

Próby stworzenia bazy danych dla *Retrospektywnej Bibliografii Literackiej Zawartości Czasopism XIX i XX w. (do 1939)*

Zanim przedstawię przebieg prac nad funkcjonującą obecnie bazą danych, opiszę krótko pierwszą próbę stworzenia oprogramowania dla *Retrospektywnej Bibliografii Literackiej Zawartości Czasopism XIX i XX w. (do 1939)*, którą podjął zespół Centrum Informacji Literaturoznawczej Instytutu Badań Literackich PAN. Powstało ono w październiku 1992 roku pod kierownictwem Romana Lotha. Jednym z jego zadań było stworzenie bazy danych dla wspomnianej bibliografii oraz wprowadzenie do niej zawartości kartoteki⁶⁶. Prace te realizowano w latach 1993–2008⁶⁷. Pierwszą bazą zastosowaną w tym projekcie

XIX wieku (zbiorcze i indywidualne okresowe), sygn. 57/23.

⁶⁶ *Sprawozdanie Instytutu Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk za 1993 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdanie Instytutu Badań Literackich PAN za rok 1992, 1993, 1994. Teksty i schematy, brak sprawozdania za rok 1994, sygn. 28/12.

⁶⁷ *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 1996 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności komórek organizacyjnych (pracowni naukowych) w 1996, sygn. 80/40; Raporty z indywidualnych i zespołowych badań naukowych za 1996 Działalność statutowa, sygn. 81/41; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 1997 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności komórek organizacyjnych (pracowni nauko-

była baza danych TEXTTRACT. Niestety okazała się ona nieodpowiednia, a zespół próbował zaimplementować inne narzędzie. W efekcie na potrzeby projektu dostosowana i wdrożona została baza danych stworzona przez firmę Advis, która współpracowała już z IBL PAN przy „Polskiej Bibliografii Literackiej” (Maciej Matysiak z firmy Advis jest wieloletnim administratorem bazy danych PBL). Przeprowadzona została digitalizacja wybranych haseł, ale efekty prac okazały się

wych) w 1997, sygn. 80/41; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 1998 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności komórek organizacyjnych (pracowni naukowych) w 1998, sygn. 80/42; Raporty z indywidualnych i zespołowych badań naukowych za rok 1998. Działalność statutowa, sygn. 81/44; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 1999 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności komórek organizacyjnych (pracowni naukowych) w 1999, sygn. 80/43; Raporty z indywidualnych i zespołowych badań naukowych za rok 1999. Działalność statutowa, sygn. 81/45; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 2000 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Raporty z indywidualnych i zespołowych badań naukowych za rok 2000. Działalność statutowa, sygn. 81/46; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 2001 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania za rok 2001. Pracownia Komunikacji Literackiej, Pracownia Literatury Średniowiecza, Pracownia Dokumentacji Literatury XX w., Pracownia Bibliografii Bieżącej, Centrum Informacji Literaturoznawczej. Sprawozdania pracowni, sprawozdawcze karty roczne, raporty, materiały, korespondencja, sygn. 28/27; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 2003 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdanie za rok 2003 Pracownia Dokumentacji Literatury XX w., Pracownia Bibliografii Bieżącej, Centrum Informacji Literaturoznawczej, Pracownia Słownika Polszczyzny XVI w. Sprawozdania pracowni, sprawozdawcze karty roczne, raporty, materiały, sygn. 28/47; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 2006 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania za rok 2006. Sprawozdania zbiorcze pracowni, sprawozdawcze karty roczne, raporty, materiały. –A–B–. Centrum Informacji Literaturoznawczej, Pracownia Literatury Renesansu i Baroku, Biblioteka, Pracownia Literatury XX i XXI w., Pracownia Bibliografii Bieżącej, sygn. 30/36; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 2007 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdawcze karty roczne, raporty, materiały. Różne osobowe i zbiorcze, sygn. 30/42; *Sprawozdanie Centrum Informacji Literaturoznawczej za 2008 rok*, Archiwum Zakładowe IBL PAN. Sprawozdania z działalności – Sprawozdanie z działalności pracowni IBL PAN za 2008 rok, sygn. 267/5.

niezadowolające⁶⁸, dlatego baza w tej postaci nie jest udostępniona użytkownikom. Dopiero kolejna próba stworzenia bazy danych zakończyła się pomyślnie.

W latach 2012–2017 w IBL PAN prowadzono projekt „Zintegrowana Baza Bibliograficzna IBL PAN”⁶⁹, w ramach którego w programie MAK powstała baza danych dla *Retrospektywnej Bibliografii Literackiej Zawartości Czasopism XIX i XX w. (do 1939)*. W tym okresie opracowano koncepcję bazy danych, schemat tworzenia rekordów na podstawie papierowych kartek bibliograficznych i wprowadzono do bazy połowę zawartości kartoteki Bara. Bibliografia Bara jest dostępna na stronie „Zintegrowana Baza Bibliograficzna IBL PAN”⁷⁰. Po wprowadzeniu rekordów do bazy danych kartki bibliograficzne ponownie wcielono do kartoteki, która nadal stanowi całość⁷¹.

Zespół realizujący projekt natrafił na problemy. O ich powodach pisał Jerzy Kandziora w recenzji wewnętrznej internetowej bazy danych Bibliografii Bara⁷². Były nimi nie dość staranna ewidencja materiału dokonana przez Bara i jego współpracowników oraz nie-

⁶⁸ Roman Loth, *Zapamiętane. Z lat dawnych Instytutu Badań Literackich PAN*, Wydawnictwo Instytutu Badań Literackich PAN, Warszawa 2015, s. 136.

⁶⁹ Projekt „Zintegrowana Baza Bibliograficzna IBL PAN” nr 11H 11 027080, zrealizowany w ramach „Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2017. Kierownik projektu: dr Joanna Krauze-Karpińska, redaktor merytoryczny: dr Maciej Pieczyński.

⁷⁰ Zintegrowana Baza Bibliograficzna IBL PAN, <http://bar.ibl.waw.pl/> (dostęp: 18.09.2025).

⁷¹ W ramach projektu „Zintegrowana Baza Bibliograficzna IBL PAN” prowadzonego w latach 2012–2017 pod kierownictwem dr Joanny Krauze-Karpińskiej do bazy danych wprowadzono niewiele ponad połowę kartek bibliograficznych. Dzięki przyznaniu w 2022 roku grantu na realizację projektu „Zintegrowana baza bibliograficzna e-ZBB IBL PAN – kontynuacja projektu” nr 11H 20 0298 88, którego kierownikiem jest dr Maciej Pieczyński, w najbliższych latach baza danych zostanie wzbogacona o brakujące rekordy.

⁷² Jerzy Kandziora, *Recenzja bazy internetowej IBL PAN „Bibliografia Bara”*, maszynopis.

konsekwencje metody bibliograficznej⁷³. Jako przykłady tej niekonsekwencji Kandziora podał „przypadki różnego szeregowania elementów cytaty wydawniczej, takich jak rocznik, rok, numer, w obrębie tego samego pisma”, niewyodrębnianie dodatków do czasopism lub traktowanie ich jako tytuły podstawowe czasopism⁷⁴. Jednym z powodów trudności w opracowaniu bazy danych dla Bibliografii Bara było podstawowe założenie przyjęte przez jej twórcę dotyczące hasłowania osobowego i układu krzyżowego bibliografii. Bar planował opracowanie dodatkowych bibliografii rzeczowych, ale nie planował włączyć ich do kartoteki zawierającej hasła osobowe. Efektem takiego podejścia była konieczność dublowania kartek bibliograficznych. Kiedy na kartce znajdowało się kilka nazwisk (na przykład twórcy, autora, tłumacza, redaktora), kopie kartki bibliograficznej musiały znaleźć się w hasle osobowym każdej z nich. Kandziora trafnie wskazał w swej recenzji, że w ten sposób „zagadnienia przedmiotowe schodziły u niego [Bara – K.P.] na plan dalszy, sprawą zaś najważniejszą czynił w swej instrukcji skrupulatne rozpisywanie pojedynczego zapisu na dwa lub więcej haseł nazwiskowych”⁷⁵. Badacz podkreślił także fakt, że „Bar nie przewidywał stosowania indeksów rzeczowych i osobowych, ani też końcowego numerowania pozycji, co pozwalałoby na stosowanie odsyłaczy i stworzenie indeksów”⁷⁶. W ten sposób jedyną możliwością przeszukiwania bibliografii było analizowanie haseł osobowych. Chcę zauważyć, że już w 1950 roku Vrtel-Wierczyński uznawał rozwiązania proponowane przez Bara za błędne. Zwracał uwagę na te same kwestie, które w czasie tworzenia bazy danych przysporzyły problemów jej twórcom. Przypomnę, że krytykował wówczas tworzenie równorzędnych kartek bibliograficznych, zasady zapisywania źródła bibliograficznego, zorganizowanie bibliografii w oparciu o hasła osobowe w układzie krzyżowym, marginalizowanie

⁷³ Tamże.

⁷⁴ Tamże.

⁷⁵ Tamże.

⁷⁶ Tamże.

zagadnień rzeczowych, nieuwzględnianie informacji umożliwiających identyfikację, takich jak na przykład nazwa teatru, data wystawienia spektaklu w przypadku recenzji teatralnej. Świadczy to o tym, że Vrtel-Wierczyński już w połowie XX wieku do projektowania bibliografii podchodził w sposób nowoczesny. Widział konieczność stworzenia uniwersalnego narzędzia umożliwiającego zaprezentowanie działalności twórczej osób, ale także wszelkich aspektów systemu literackiego i naukowego. Bibliografia miała umożliwiać prowadzenie zróżnicowanych badań literaturoznawczych (nie tylko na temat osób).

Aby dostosować bibliografię retrospektywną do współczesnych możliwości wyszukiwawczych i oczekiwań użytkowników, w bazie danych wprowadzono dodatkowe kryteria wyszukiwawcze. Oprócz nazwiska są to: tytuł, temat, rok wydania, czasopismo, gatunek. Istnieje również możliwość przeprowadzenia wyszukiwania zaawansowanego, które łączy wymienione kryteria. Wymagało to uzupełnienia kart bibliograficznych i niejednokrotnie weryfikacji informacji zapisanych przez dokumentalistów opracowujących bibliografię w formie papierowej. Na potrzeby bazy danych zespół realizujący projekt stworzył listy tematów i gatunków (pierwotnie stosowano tylko kilka określeń gatunku i w dodatku niekonsekwentnie). Były one tworzone na bieżąco, zawierają pozycje wykorzystane w opisach bibliograficznych wprowadzonych do bazy⁷⁷.

W czasie tworzenia bazy danych układ krzyżowy kartoteki okazał się problematyczny. Kartoteka przygotowana według metody bibliograficznej Bara nie mogła zostać wprowadzona do programu komputerowego w pierwotnej formie. Zespół, chcąc dostosować materiał bibliograficzny do wymogów bazy danych, uzupełniał informacje zawarte na kartkach bibliograficznych. Na podstawie informacji z fiszek oraz pozyskanych w czasie kwerend w Bibliotece IBL PAN oraz bibliotekach cyfrowych opisy bibliograficzne wzbogacano o informacje umożliwiające identyfikację (na przykład nazwy teatrów,

⁷⁷ *Rozmowy z dr hab. Joanną Krauze-Karpińską, prof. IBL PAN, i dr Maciejem Pieczyńskim 25.05.2021 i 13.12.2021. Rozmawiała Karolina Przysiecka.*

nazwiska reżyserów w przypadku recenzji teatralnych), a także inne dane wykorzystane później do hasłowania tematycznego⁷⁸. Dzięki sprawdzeniu czasopism z autopsji w bazie danych znacznie rozwinęto klasyfikację gatunków, o którą już w latach 50. wnioskował Vrtel-Wierczyński.

Retrospektywna bibliografia literacka zawartości czasopism ogólnopolskich (do 1863 roku) oraz wielkopolskich, pomorskich i śląskich

Referując przebieg polemiki prowadzonej przez Vrtela-Wierczyńskiego, napisałam, że ostatecznie nie doszło do połączenia materiałów zebranych przez Pracownię Krakowską i Poznańską. W Poznaniu prace nad retrospektywną bibliografią literackiej zawartości czasopism prowadzono w latach 1948–1953 oraz przez trzy miesiące w roku 1956. Dokumentaliści pod kierownictwem Vrtela-Wierczyńskiego na potrzeby tego przedsięwzięcia opracowali 200 czasopism ogólnopolskich do 1863 roku oraz wielkopolskich, pomorskich i śląskich ukazujących się od początku piśmiennictwa do 1939 roku, z czego tylko 72 czasopisma opracowano kompletnie. Do dzisiaj prace nad pozostałymi czasopismami nie zostały ukończone. Bibliografia zawiera około 130 000 kartek bibliograficznych. W 1956 roku przeprowadzono częściową systematyzację kartoteki. Zgodnie z założeniami Vrtela-Wierczyńskiego bibliografia ma układ podmiotowo-przedmiotowy. Materiał bibliograficzny podzielony jest na działy: „Literatura polska” i „Literatury obce” (podział według literatur, a w ich ramach hasła osobowe w porządku alfabetycznym). Dział „Literatura polska” ma rozbudowaną strukturę, w której skład wchodzi: hasła osobowe ułożone w porządku alfabetycznym; utwory anonimowe w porządku alfabetycznym; hasła rzeczowe zgrupowane w następujących poddziałach: „Bibliologia”, „Film”, „Instytucje, organizacje,

⁷⁸ Tamże.

biblioteki, szkoły, towarzystwa” (w porządku alfabetycznym nazw), „Językoznawstwo”, „Literatura” (obejmuje między innymi zagadnienia teorii literatury, literatury dla dzieci i młodzieży, literatury ludowej i folkloru, pieśni, przekładów, regionalizmu oraz tematy i motywy), „Historia literatury”, „Nauka”, „Radio”, „Stosunki Polski z zagranicą”, „Wydawnictwa zbiorowe i seryjne”, „Czasopiśmiennictwo”, „Teatr”⁷⁹. Jak dotąd ta retrospektywna bibliografia literacka nie została ukończona. Zebrane do tej pory kartki bibliograficzne nie zostały także zeskanowane ani opracowane w formie bazy danych. Kartoteka w postaci nadanej jej w 1956 roku przechowywana jest w Pracowni Bibliografii Bieżącej IBL PAN w Poznaniu i udostępniana badaczom.

Inne bibliografie literackie stosujące koncepcję Stefana Vrtela-Wierczyńskiego

Historia *Retrospektywnej Bibliografii Literackiej Zawartości Czołpism XIX i XX w. (do 1939)* i jej bazy danych pokazuje, że w dłuższej perspektywie to koncepcja bibliografii literackiej Vrtela-Wierczyńskiego była bardziej funkcjonalna. Jej udana realizacja w postaci „Polskiej Bibliografii Literackiej” (bieżącej) i remediacja z lat 90. świadczą o tym, że Vrtel-Wierczyński patrzył na sprawy bibliografii w sposób nowoczesny i wyprzedzający swoje czasy. Inną ważną cechą koncepcji poznańskiego badacza jest jej uniwersalność oraz możliwość dostosowania do potrzeb dokumentacji innych literatur i systemu literackiego działającego w specyficznych warunkach politycznych. Kwestię tę zaprezentuję na przykładzie bibliografii będących uzupełnieniem zakresu PBL. Pracami, które przeanalizuję, są: bibliografie polskich

⁷⁹ Teresa Tyszkiewiczówna, Ewa Mendelska, *Stan kartoteki retrospektywnej w Pracowni Bibliograficznej IBL w Poznaniu*. Dokument datowany na 5 maja 1956 roku. Materiały Pracowni Bibliografii Bieżącej IBL PAN w Poznaniu. [Dokument dostępny w Pracowni Bibliografii Bieżącej].

prac z zakresu sławistyki obejmujące lata 1958–1962⁸⁰, 1963–1967⁸¹, 1968–1972⁸², 1972–1981⁸³, *Literatura polska i teatr w latach II wojny światowej. Bibliografia* autorstwa Jadwigi Czachowskiej, Marii Krystyny Maciejewskiej, Teresy Tyszkiewicz⁸⁴, *Bez cenzury. 1976–1989. Literatura – ruch wydawniczy – teatr. Bibliografia* autorstwa Jerzego Kandziory i Zyty Szymańskiej, przy współpracy Krystyny Tokarżówny, pod redakcją Jerzego Kandziory⁸⁵. Ich autorami są w większości dokumentaliści, którzy opracowywali PBL. W kolejnych pracach dobrze znana sobie metodę bibliograficzną dostosowywali do nowych potrzeb.

Bibliografie polskich prac z zakresu sławistyki

Bibliografie polskich prac z zakresu sławistyki opracowywano na kolejne międzynarodowe kongresy sławistów. *Bibliografię nauki o literaturze polskiej i innych literaturach słowiańskich w Polsce za*

⁸⁰ *Bibliografia nauki o literaturze polskiej i innych literaturach słowiańskich w Polsce za lata 1958–1962*, „Biuletyn Polonistyczny” 1963, t. 6, nr 18, s. 15–153. Bibliografia ta ukazała się z inicjatywy i pod kierownictwem Henryka Wolpego. Została opracowana przez zespół Pracowni Bibliograficznej IBL PAN w Poznaniu, redaktorkami pracy były Janina Formanowicz i Ewa Ziomkowa.

⁸¹ Barbara Karelusówna, Ewa Mendelska, *Bibliografia nauki polskiej o literaturze polskiej i innych literaturach słowiańskich za lata 1963–1967*, „Biuletyn Polonistyczny” 1968, t. 11, nr 31, s. 5–276. Przygotowana została głównie na podstawie materiałów z PBL.

⁸² *Bibliografia polskich prac z zakresu sławistyki 1968–1972*, t. 1–2, pod red. Jadwigi Czachowskiej i Jadwigi Puzyniny, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1973.

⁸³ *Bibliografia polskich prac z zakresu sławistyki 1972–1981*, oprac. Jacek Biesiada, pod red. Jadwigi Czachowskiej, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1983.

⁸⁴ Jadwiga Czachowska, Maria Krystyna Maciejewska, Teresa Tyszkiewicz, *Literatura polska i teatr...*, dz. cyt.

⁸⁵ Jerzy Kandziora, Zyta Szymańska, Krystyna Tokarżówna (współpraca), *Bez cenzury. 1976–1989...*, dz. cyt.

lata 1958–1962 przygotowano na v Międzynarodowy Kongres Sławistów w Sofii. *Bibliografię nauki polskiej o literaturze polskiej i innych literaturach słowiańskich za lata 1963–1967* autorstwa Barbary Karelusówny i Ewy Mendelskiej opracowano na vi Międzynarodowy Kongres Sławistów w Pradze. Obie bibliografie zostały ogłoszone w „Biuletynie Polonistycznym” odpowiednio w 1963 i 1968 roku. Kolejne tomy tej bibliografii ukazywały się już jako samodzielne publikacje. Dwutomowa *Bibliografia polskich prac z zakresu sławistyki 1968–1972* opracowana pod redakcją Jadwigi Czachowskiej i Jadwigi Puzyriny powstała na vii Międzynarodowy Kongres Sławistów w Warszawie, a *Bibliografia polskich prac z zakresu sławistyki 1972–1981* opracowana przez Jacka Biesiadę pod redakcją Jadwigi Czachowskiej na ix Międzynarodowy Kongres Sławistów w Kijowie.

Bibliografie te pod względem zasięgu wydawniczo-formalnego, układu oraz funkcji indeksów nawiązują do koncepcji bibliografii literackiej Vrtela-Wierczyńskiego. Rejestrują wszelkiego rodzaju prace naukowe wydane w Polsce i za granicą oraz zawartość czasopism specjalistycznych, o zróżnicowanej częstotliwości ukazywania się. Zasady doboru materiału i jego selekcji są zbieżne z zasadami stosowanymi w PBL. Pozycje bibliograficzne są numerowane i wzbogacone o adnotacje dotyczące treści publikacji. Zastosowana została hierarchiczna struktura działów podmiotowych i przedmiotowych. W ten sposób powstała siatka zagadnień tworzących obraz ówczesnej sławistyki. Nazwy działów w wielu przypadkach pokrywają się z nazwami stosowanymi w PBL. Układ poszczególnych typów materiałów wewnątrz działów również nawiązuje do schematów stosowanych w PBL. Bibliografie te wzbogacone są o indeksy omawianych literatur i autorów, ułatwiające przeszukiwanie bibliografii.

Literatura polska i teatr w latach II wojny światowej. **Bibliografia**

Kolejną omawianą publikacją jest *Literatura polska i teatr w latach II wojny światowej*. Prace nad nią zostały rozpoczęte w Instytucie Badań Literackich PAN w 1970 roku i trwały do 1980 roku. Prowadził je zespół w składzie: Jadwiga Czachowska (kierownik), Maria Krystyna Maciejewska, Feliksa Lichodziejewska (do 1975 roku), Teresa Tyszkiewicz. Powodem podjęcia tego przedsięwzięcia była konieczność uzupełnienia luki dokumentacyjnej, uczynienia tego w formie aneksu. Informacje o literackiej zawartości czasopism do 1939 roku zawierała *Bibliografia zawartości literackiej czasopism polskich*, a od 1944 roku PBL. Brakowało zatem opracowania dotyczącego okresu II wojny światowej. Omawiana bibliografia dokumentuje okres od 1 września 1939 do 8 maja 1945 roku. Jej zasięg terytorialny obejmuje okupowane ziemie Polski, ale także wszelkie miejsca na świecie, w których w czasie II wojny światowej przebywali Polacy i toczyło się polskie życie kulturalne. Pod tym względem nawiązuje do propozycji Vrtela-Wierczyńskiego, który uważał, że bibliografia literacka powinna dokumentować całą literaturę polską i polskie życie literackie zarówno w kraju, jak i za granicą.

Zagadnienia dokumentowane przez *Literaturę polską i teatr w latach II wojny światowej* pokrywają się z podstawowymi zagadnieniami dokumentowanymi przez PBL, a są to:

- 1) utwory literackie i paraliterackie (reportaże, korespondencje, wspomnienia, felietony), w języku polskim lub autorstwa Polaków bez względu na język; 2) przekłady z literatur obcych na język polski; 3) polskie prace historycznoliterackie i krytyczne oraz prace autorów obcych o literaturze polskiej; 4) materiały dotyczące polskiego życia literackiego, kulturalnego i naukowego; 5) materiały dotyczące teatru polskiego⁸⁶.

⁸⁶ *Wstęp*, w: Jadwiga Czachowska, Maria Krystyna Maciejewska, Teresa Tyszkiewicz, *Literatura polska i teatr...*, t. 1, dz. cyt., s. v.

Układ bibliografii również nawiązuje do stosowanego w PBL podziału na działy podmiotowe i przedmiotowe. Materiał podzielony jest na trzy części. Część pierwsza to „Literatura polska” (z podziałem na „Antologie, książki zbiorowe, śpiewniki”, „Hasła osobowe”, „Utwory anonimowe i ulotne”, „Hasła rzeczowe”. Część druga zawiera „Teatr polski” (z podziałem na hasła rzeczowe). Część trzecia natomiast to „Literatury i teatry obce w recepcji polskiej” (z podziałem na literatury narodowe). Dodatkowo zamieszczone zostały „Aneks: Literatura i teatr w wydawnictwach niemieckich w języku polskim” oraz „Indeks incipitów utworów wierszowanych ogłoszonych anonimowo”. Jeśli chodzi o układ materiału w ramach poszczególnych działów,

przyjęto zasadę układu według gatunków literackich lub układu rzeczowego, a następnie zasadę układu chronologicznego (według lat), który ukazuje najwyraźniej dynamikę rozwoju twórczości poszczególnych autorów, a także ogólną dynamikę ruchu literackiego w ciągu pięciu lat wojny⁸⁷.

Choć zakres bibliografii w zasadzie pokrywa się w zakresie PBL, siatka działów podmiotowych dostosowana jest do realiów dokumentowanego okresu historycznego. Autorki bibliografii położyły nacisk na utrwalenie rozproszenia polskiego życia kulturalnego w czasie II wojny światowej. Nazwy krajów i miejscowości, w których działali twórcy oraz instytucje kulturalne, zostały szczegółowo odnotowane w nazwach działów. Tak uszeregowane materiały bibliograficzne stanowią gotowy materiał do badań nad historią literatury polskiej w okresie II wojny światowej i aktywnością polskich środowisk twórczych w poszczególnych regionach świata.

⁸⁷ Tamże, s. VII–VIII.

Bez cenzury. 1976–1989. Literatura – ruch wydawniczy – teatr.
Bibliografia

W „Polskiej Bibliografii Literackiej za rok 1985” po raz pierwszy odnotowano druki zwarte wydawane poza zasięgiem cenzury, w wydawnictwach tak zwanego drugiego obiegu⁸⁸. Uwzględniono je w ograniczonym zakresie. W kolejnym tomie PBL kontynuowano dokumentację książek publikowanych poza cenzurą, a zasięg dokumentacji bibliograficznej rozszerzono o zawartość czasopism podziemnych, ale z powodu trudności w dostępie do zbiorów podziemnych opracowano tylko 67 tytułów takich czasopism⁸⁹. Anna Ziomek, redaktorka tomu, informowała we wstępie, że

Pełna bibliografia literacka uwzględniająca materiał z czasopism oraz druki zwarte wydane w obiegu nieoficjalnym od początku istnienia tego zjawiska, tzn. od 1976 roku ukaże się w projektowanym aneksie do „Polskiej Bibliografii Literackiej”⁹⁰.

W 1992 roku z inicjatywy Jadwigi Czachowskiej podjęte zostały prace nad bibliografią literacką drugiego obiegu⁹¹. W efekcie powstał trzyosobowy zespół, w skład którego weszli doświadczeni dokumentaliści na co dzień opracowujący PBL: Krystyna Tokarżówna, Jerzy Kandziora i Zyta Szymańska. Prace nad publikacją toczyły się w latach 1994–1998, od 1995 roku w ramach projektu badawczego „Literatura i krytyka w Polsce poza cenzurą w latach 1976–1989” finansowanego przez Komitet Badań Naukowych. Rozdział *Ruch*

⁸⁸ Jerzy Kandziora, *Wstęp*, „Polska Bibliografia Literacka za rok 1985 cz. I”, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa–Poznań 1993, s. IV.

⁸⁹ Anna Ziomek, *Wstęp*, „Polska Bibliografia Literacka za rok 1986”, cz. 1, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa–Poznań 1995, s. VI.

⁹⁰ Tamże.

⁹¹ Jadwiga Czachowska, *List do J. Biesiady, J. Kandziory i A. Włoszczyńskiej z 1 czerwca 1992 r.* Materiały Jerzego Kandziory dotyczące *Bez cenzury. 1976–1989. Literatura – ruch wydawniczy – teatr. Bibliografia*. [Własność Jerzego Kandziory].

wydawniczy powstał dzięki środkom finansowym przyznanych przez Fundację Kultury z inicjatywy Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza. W 1999 roku ukazała się bibliografia *Bez cenzury. 1976–1989. Literatura – ruch wydawniczy – teatr*.

Początkowo była pomyślana jako aneks do PBL, ponieważ miała rejestrować zawartość druków podziemnych, co w przypadku PBL uniemożliwiała cenzura. Dlatego podstawową różnicą między PBL a bibliografią *Bez cenzury* jest zasięg terytorialny opracowywanych źródeł, rozszerzony tutaj o publikacje wydawane w drugim obiegu. Układ bibliografii, jej zakres i metoda co do zasady wzorowane były na PBL i bibliografii *Literatura polska i teatr w latach II wojny światowej* Czachowskiej, Maciejewskiej i Tyszkiewicz, choć specyfika publikacji drugiego obiegu wymusiła na autorach *Bez cenzury* odstępstwa. Zetknęli się oni z innymi typami publikacji i źródłami bibliograficznymi niż w czasie pracy nad PBL. Wiązało się to z koniecznością zrekonstruowania w bibliografii obiegu druków siatki niezależnych instytucji i środowisk⁹². Jednak w sposobie organizacji treści bibliografia ta nawiązuje do koncepcji Vrtela-Wierczyńskiego, zrealizowanej w PBL. Jest to bibliografia adnotowana, w układzie przedmiotowym, z numerowanymi pozycjami bibliograficznymi. Materiał bibliograficzny podzielony jest na działy podmiotowe oraz przedmiotowe. Wewnątrz działów całości materiału ułożone są według schematu, a w każdej grupie materiałów zachowany jest układ chronologiczny.

Specyfika książek i czasopism wydawanych w drugim obiegu wymagała innego zdefiniowania literackości. W efekcie zakres bibliografii *Bez cenzury* w porównaniu do PBL rozszerzył się o teksty z pogranicza literatury i publicystyki. W bibliografii tej zarejestrowano wydawane poza cenzurą teksty literackie i paraliterackie, na przykład reportaże, felietony, dzienniki, listy polskich autorów. Należy podkreślić, że odnotowano teksty paraliterackie zarówno au-

⁹² Jerzy Kandziora, *Narodziny wolnego słowa – refleksje bibliografa*, „Teksty Drugie” 2021, nr 4, s. 311.

torów posiadających dorobek literacki, jak i autorów-nieliteratów. W związku tym, że w drugim obiegu publikowano wiele tekstów eseistycznych dotyczących polityki, historii, filozofii oraz tekstów politycznych o walorach literackich, zakres rejestracji rozszerzono o ten nurt piśmiennictwa⁹³. Kandziora w artykule dotyczącym epistolografii więziennej stanu wojennego tak tłumaczył powody rozszerzenia zakresu bibliografii o gatunki z pogranicza literatury i form użytkowych:

Stopniowo uświadamialiśmy sobie fakt, że niefikcjonalność i przekraczanie granic między dokumentem i literaturą, a w szczególności ewoluowanie, przechylenie się form z pozoru użytkowych ku ekspresji nieprywatnej i nieużytkowej (autotelicznej), a w dalszej kolejności, ku kreacji realizowanej w „materiale życia” – choćby przez samo porządkowanie faktów, następstwo wywiadów, montaż cudzego słowa, nadbudowanie nad faktami warstwy symbolicznej – jest po prostu cechą niejako genetyczną tych tekstów i dlatego nie można ich wyłączać poza granice literatury. Uświadamialiśmy sobie, że także publicystyka polityczna, często w formie listów z więzień, z całą nagromadzoną w niej emocją i energią, pamfletowym wigorem, czerpaniem z historycznych tradycji dyskursu politycznego – staje się w wielu wypadkach pisarstwem politycznym, gatunkiem odrodzonym po latach, mimo panowania PRL-owskiej cenzury, która go kiedyś zniszczyła lub zmusiła do emigracji. Tak więc otworzyliśmy dla tych kategorii tekstów łamy bibliografii literackiej⁹⁴.

Postulat Vrtela-Wierczyńskiego dotyczący dokumentowania dru-

⁹³ Tenże, *Wstęp*, w: Jerzy Kandziora, Zyta Szymańska, Krystyna Tokarzówna (współpraca), *Bez cenzury. 1976–1989...*, dz. cyt., s. X.

⁹⁴ Tenże, *Między grypssem i literaturą. Epistolografia więzienna stanu wojennego*, w: PRL – świat (nie)przedstawiony, pod red. Agnieszki Czyżak, Jana Galanta, Marcina Jaworskiego, Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”, Poznań 2010, s. 388.

ków zwartych i zawartości czasopism – literatury i zjawisk pokrewnych oraz zagadnień rzeczowych – w układzie przedmiotowym udało się zastosować także do bibliografii literackiej drugiego obiegu. Ponadto bibliografia *Bez cenzury* kontynuuje zapoczątkowaną przez Vrtela-Wierczyńskiego rejestrację wszystkich przejawów polskiego życia literackiego i tworzenia na kartach bibliografii wspólnego obrazu polskiej kultury.

Dokumentacja literackiej zawartości internetu

Zastosowanie koncepcji bibliografii literackiej Vrtela-Wierczyńskiego do powyższych bibliografii nie wyczerpuje możliwości jej adaptacji. Uniwersalne zasady opracowywania „Polskiej Bibliografii Literackiej” pozwalają na rozszerzenie jej zasięgu wydawniczo-formalnego oraz zakresu. PBL reaguje na wszelkie zmiany formy publikacji tekstów literackich. Obecnie poza tradycyjnymi książkami drukowanymi rejestruje także ebooki, audiobooki (wydawane na płytach CD i w postaci plików cyfrowych). Bibliografowie na bieżąco rejestrują publikacje dotyczące nowych przestrzeni obiegu literackiego oraz nowych zjawisk literackich. W PBL uwzględnione zostały materiały dotyczące polskiej literatury cyfrowej, która zaczęła powstawać w pierwszym dziesięcioleciu XXI wieku. Muszę zaznaczyć, że ze względu na zakres opracowywanych źródeł bibliograficznych – PBL dokumentuje książki drukowane oraz zawartość czasopism drukowanych – rejestracja polskiej literatury cyfrowej ogranicza się tylko do utworów, które są omawiane w opracowywanych publikacjach. W bazie danych znajdują się rekordy bibliograficzne najwcześniejszych polskich hipertekstów: *Bloku* Sławomira Shutego, *Końca świata według Emeryka* Radosława Nowakowskiego, a także ich recepcja. Jednak wybiórcza rejestracja to za mało, konieczne jest opracowanie kolejnego uzupełnienia do PBL, tym razem zawierającego dokumentację literatury cyfrowej i publikacji dotyczących literatury polskiej zamieszczanych w internecie. Prace nad nim rozpoczęły się w czerwcu 2023 roku.

Prowadzone są w ramach projektu „Bibliografia polskiej internetowej kultury cyfrowej wraz z katalogiem źródeł i archiwum. Uzupełnienie »Polskiej Bibliografii Literackiej«”⁹⁵.

Zakłada on dokumentację zawartości: serwisów i portali internetowych, czasopism internetowych, które nie posiadają wersji drukowanej, oraz blogów. Poza tekstami literackimi uwzględniane są także publikacje stanowiące recepcję tekstów literackich funkcjonujących zarówno w mediach tradycyjnych, jak i elektronicznych oraz materiały na temat teatru i filmu⁹⁶. W ramach projektu opracowywana jest zawartość około 200 źródeł⁹⁷. Zespół badawczy opracowuje zasady doboru i eliminacji materiałów w trakcie realizacji projektu.

Poza bibliografią przygotowane są także: wykaz źródeł opracowanych w projekcie (czasopism internetowych, serwisów i portali oraz blogów), wykaz internetowych źródeł literackich oraz archiwum stron internetowych⁹⁸. Wykaz internetowych źródeł literackich zawiera szerszą listę źródeł niż wykaz źródeł opracowanych w projekcie, w skład której wchodzi: strony internetowe twórców, naukowców, instytucji badawczych, festiwali, konkursów i nagród literackich, teatralnych i filmowych oraz strony instytucji związanych z kulturą, takich jak: fundacje i stowarzyszenia twórcze, wydawnictwa, teatry, instytucje współtworzące życie literackie, generatory tekstów literackich, podcasty, kanały wideo poświęcone literaturze i kulturze, platformy VOD, audycje radiowe poświęcone kulturze, profile na

⁹⁵ Projekt „Bibliografia polskiej internetowej kultury cyfrowej wraz z katalogiem źródeł i archiwum. Uzupełnienie »Polskiej Bibliografii Literackiej«” nr NPRH/DN/SP/495736/2021/10 realizowany w ramach „Narodowego Programu Rozwoju Humanistyki” w latach 2023–2026. Kierownik projektu: dr Maciej Maryl.

⁹⁶ *Wniosek dotyczący projektu „Bibliografia polskiej internetowej kultury cyfrowej wraz z katalogiem źródeł i archiwum. Uzupełnienie »Polskiej Bibliografii Literackiej«”, Materiały Pracowni Bibliografii Bieżącej IBL PAN w Poznaniu.* [Dokument dostępny w Pracowni Bibliografii Bieżącej].

⁹⁷ Tamże.

⁹⁸ Tamże.

portalach społecznościowych⁹⁹. Natomiast powstające archiwum będzie pełniło funkcję repozytorium utrwalającego pliki stron internetowych opracowywanych w projekcie¹⁰⁰. Dostęp do niego będą mieli bibliografowie realizujący grant i użytkownicy¹⁰¹. W ten sposób bibliografowie uchronią przed zniknięciem strony internetowej zawierające cenne dla polskiej kultury treści. Na końcowym etapie realizacji projektu planowane jest scalenie w jednej bazie danych rekordów bibliograficznych dokumentujących drukowany i cyfrowy obieg literacki¹⁰². Powstanie unikatowa baza danych dotycząca polskiej kultury.

Podsumowanie

Koncepcję bibliografii literackiej Vrtela-Wierczyńskiego można nazwać totalną. Poznański badacz połączył swoją wiedzę teoretyczną oraz doświadczenie zdobyte podczas własnych prac nad różnymi bibliografiami. W ten sposób powstał pierwszy projekt pozwalający na jednoczesne porządkowanie informacji o publikacjach oraz zaprezentowanie wszelkich aspektów skomplikowanego systemu literackiego. Co ważne, bibliografia stała się przestrzenią prezentacji przeszłości (historia literatury) i terażniejszości (życie kulturalne oraz naukowe) literatury polskiej. Moim zdaniem wyjątkowość idei Vrtela-Wierczyńskiego tkwi w uniwersalności oraz innowacyjności projektu, który doczekał się realizacji w postaci „Polskiej Bibliografii Literackiej”. Metoda bibliograficzna PBL, zakładająca stosowanie powszechnie przyjętych norm opisu bibliograficznego, powtarzalnych schematów struktury działów i organizacji treści w ich ramach, jest z jednej strony bardzo szczegółowa, ale z drugiej na tyle elastyczna, że

⁹⁹ Tamże.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ Tamże.

¹⁰² Tamże.

pozwała na uwzględnianie zmian zachodzących w dokumentowanej dziedzinie wiedzy, rozszerzanie zakresu, zasięgu wydawniczo-formalnego i czasowego.

O nowatorstwie projektu bibliograficznego Vrtela-Wierczyńskiego świadczy to, że jego podstawowe założenia znacznie przekroczyły swój czas i korespondują ze współczesnymi nurtami w nauce. Rozwój technologii umożliwia remediację tak nowoczesnie zaprojektowanej bibliografii. Z dzisiejszej perspektywy niektóre elementy koncepcji bibliografii literackiej Vrtela-Wierczyńskiego uświadamiają otwartość tej bibliografii literackiej (PBL) na zjawisko remediacji oraz na współczesną koncepcję otwartego dostępu do publikacji naukowych i wyników badań. Teoria remediacji zakłada przemianę technologii powstawania, reprodukcji oraz odbioru informacji, która spowodowana jest zmianą medium. Vrtel-Wierczyński zmarł w 1963 roku, więc nie mógł przewidzieć tego, jak upowszechnienie komputerów oraz internetu zmieni metody i narzędzia organizacji wiedzy. Stworzył jednak koncepcję, która otworzyła PBL drogę do remediacji pod koniec lat 90. XX wieku. Realizacja koncepcji Vrtela-Wierczyńskiego (w postaci PBL) i remediacji dały takie same efekty. Są nimi: ułatwienie dostępu do informacji o publikacjach, powstanie nowej formy prezentacji treści, przywrócenie tekstu bibliografii do powszechnego użytku oraz powstanie nowych praktyk czytelniczych.

Vrtel-Wierczyński już w latach 20. XX wieku widział potrzebę stworzenia wykazu publikacji (literatury podmiotowej i przedmiotowej), który pozwoliłby badaczom na zaoszczędzenie czasu poświęcanego na poszukiwanie literatury przedmiotu do pracy naukowej oraz na łatwiejsze dotarcie do egzemplarzy. W praktyce oznaczało to wprowadzenie nowego standardu w pracy badawczej. Podobny cel przyświecał twórcom bazy danych PBL. Stworzenie oprogramowania służącego do gromadzenia opisów bibliograficznych, redakcji, składu komputerowego rocznika (ten moduł nie został ostatecznie zrealizowany) i udostępniania bibliografii w formie internetowej bazy danych miało przyspieszyć dostęp do informacji, publikację kolejnych roczników oraz moment wypełnienia luki między ostatnim

wydanym rocznikiem bibliografii a rokiem bieżącym. Transformacja drukowanych tomów bibliografii do postaci bazy danych udostępnionej w internecie nie rozwiązała tego problemu w całości. Obecnie (wrzesień 2025) luka wynosi 13 lat. Z tego powodu reforma procesu przygotowania PBL jest kontynuowana. Zmieniają się zadania dokumentalistów i umiejętności, które wykorzystują oni w codziennej pracy. Dzięki zastosowaniu (od 2019 roku) narzędzi cyfrowych umożliwiających automatyzację pobierania i przetwarzania danych bibliograficznych – przede wszystkim poprzez wykorzystanie otwartych danych Biblioteki Narodowej w Warszawie – nastąpiło kolejne przyspieszenie opracowywania materiałów bibliograficznych. Osiągnięcie przez PBL bieżącości będzie możliwe w ciągu najbliższych kilku lat.

Bibliografia w rozumieniu Vrtela-Wierczyńskiego pełni funkcję porządkującą i służy hierarchizowaniu wiedzy. Podaje fakty, daty oraz miejsce zjawisk literackich, wydarzeń życia literackiego; jeśli to możliwe, bibliograf identyfikuje autorów i teksty anonimowe. Za sprawą działów tworzy obraz dziejów piśmiennictwa, proponuje terminologię, nazywa zjawiska literackie, próbuje zarejestrować wszystkie aspekty systemu literackiego i uchwycić dynamikę jego zmian. Piszę o PBL jako o nowej formie prezentacji treści, ponieważ nie kontuuje ona tradycji linearnej bibliografii w układzie podmiotowym. Vrtel-Wierczyński stworzył wielopoziomą bibliografię literacką w układzie podmiotowo-przedmiotowym, z systemem odwzorowywania ciągów powiązanych ze sobą publikacji. Taka konstrukcja pozwala na wyodrębnienie w bibliografii i nazwanie obszarów badawczych. W ten sposób bibliografia może stać się dla korzystających z niej naukowców inspiracją do formułowania nowych kierunków badań.

Vrtel-Wierczyński w bibliografii widział sposób na ocalenie od zapomnienia wszelkich tekstów literackich, zarówno tych wybitnych, omawianych przez krytyków oraz historyków literatury, jak i tych spoza głównego nurtu. Współcześnie pisarzom i wydawcom również zależy, aby informacja o książce znalazła się w bibliografii. Zwiększa

to szanse na zaistnienie publikacji w świadomości społecznej. Może to pomóc w promowaniu książki i mieć wpływ na to, czy w przyszłości badacze lub czytelnicy zainteresują się utworem. Stwarza to szansę na to, że utwór nie zostanie zapomniany lub wróci do obiegu literackiego po jakimś czasie.

PBL dokumentuje twórczość współczesnych i dawnych pisarzy polskich oraz obcych wraz z jej recepcją, wydarzenia życia literackiego o zasięgu ogólnopolskim, a także lokalnym, historię, teorię literatury i nauki pomocnicze. Raz opracowany rocznik bibliografii jest źródłem informacji bieżącej, ale z czasem staje się bibliografią retrospektywną. Dzięki niej współcześni użytkownicy mogą dotrzeć do informacji o publikacjach sprzed wielu lat. Mimo upływu czasu PBL stanowi uniwersalne i cenne źródło informacji.

Teoria remediacji zakłada powstanie nowych praktyk czytelniczych. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku PBL. Podstawową funkcją bibliografii jest informowanie o ukazujących się publikacjach. Pierwszą praktyką było więc czytanie jej w poszukiwaniu wskazówek lekturowych. Drugą jest czytanie bibliografii jako badanego tekstu. Dzięki rozbudowanej strukturze działów, modyfikowanej wraz z rozwojem humanistyki i pojawianiem się nowych zjawisk w literaturze, bibliografia zgodnie z przewidywaniami Vrtela-Wierczyńskiego z 1921 roku sama staje się przedmiotem badań z zakresu historii literatury, przyczynkiem do rozważań na temat nowych nurtów i koncepcji naukowych. W kolejnym rozdziale opiszę zasygnalizowaną tutaj rolę bibliografii jako metarefleksji literaturoznawczej.

Odkąd PBL została udostępniona w formie bazy danych, pojawiła się jeszcze jedna praktyka czytelnicza. Bibliografia stała się źródłem zestawów danych badawczych. Dzięki zaawansowanym sposobom przeszukiwania bazy (dostępnym na razie jedynie dla wyspecjalizowanych pracowników tworzących bazę) możliwe jest generowanie z bazy danych odpowiednio zdefiniowanych zbiorów rekordów bibliograficznych. Obecnie zespół PBL pracuje nad wzbogaceniem rekordów bibliograficznych o nowe metadane, wprowadzeniem możliwości pobierania danych przez użytkowników i udostępnieniem

ich w postaci umożliwiającej ich dalsze przetwarzanie na potrzeby projektów badawczych. To pokazuje, że mimo pojawiania się nowych metod badawczych i praktyk czytelniczych bibliografia literacka pozostaje dla humanistów cennym źródłem.

Koncepcja bibliografii Vrtela-Wierczyńskiego ma wiele wspólnego także ze współczesnym ruchem na rzecz otwartego dostępu do treści naukowych i edukacyjnych. Wspomniane już bibliografia ogólna druków zwartych, bibliografia zawartości czasopism oraz bibliografie specjalne miały udostępnić naukowcom uporządkowane wykazy publikacji z interesującej ich dziedziny. Należy zaznaczyć, że korzystanie z bibliografii nigdy nie było płatne. Oczywiście biblioteki kupowały nowe roczniki, ale użytkownicy korzystający z nich w bibliotekach nie ponosili żadnych kosztów. Obecnie dodatkowym ułatwieniem jest możliwość korzystania z internetowej bazy danych zawierającej roczniki PBL 1989–2012 oraz ze skanów roczników PBL za lata 1944/1945–1988, które są umieszczone w Repozytorium Cyfrowym Instytutów Naukowych (RCIN). Dokumentaliści opracowujący bibliografię służą także pomocą w przeprowadzaniu kwerend i przygotowaniu danych do ponownego ich wykorzystania w badaniach naukowych.

Idea otwartego dostępu w przypadku PBL ma także odzwierciedlenie w sposobie pozyskiwania informacji o ukazujących się w danym roku książkach. Od początku istnienia PBL korzystała z informacji zamieszczanych w „Przewodniku Bibliograficznym”. Wraz z rozwojem programów komputerowych i internetu niektóre czynności związane z przejmowaniem opisów bibliograficznych zautomatyzowano. Od rocznika PBL 2004 (opracowywanego w 2019 roku) rekordy książek są pobierane z ogólnodostępnej bazy bibliograficznej udostępnianej przez Bibliotekę Narodową w Warszawie, a potem wzbogacane o klasyfikację działów PBL i adnotacje. Biblioteka Narodowa udostępnia także analogiczną bazę artykułów z czasopism, będącą cyfrową wersją „Bibliografii Zawartości Czasopism”. W tej chwili w PBL trwają prace nad pobieraniem z tej bazy opisów bibliograficznych artykułów z wybranych czasopism, które podobnie jak rekordy książek zostaną

wzbogacone o klasyfikację działów PBL oraz adnotacje. Ponadto w ramach międzynarodowego projektu „Literary Bibliography Research Infrastructure” (LIBRI), którego efektem jest baza danych European Literary Bibliography / Europejska Bibliografia Literacka, realizowanego przez Instytut Badań Literackich Polskiej Akademii Nauk i Instytut Literatury Czeskiej Akademii Nauk Republiki Czeskiej, zapoczątkowano wymianę danych bibliograficznych między czeską i polską bibliografią literacką (zagadnienia pobierania danych z bazy Biblioteki Narodowej oraz wykorzystania danych bibliograficznych PBL w wymienionym tu projekcie omówię szczegółowo w rozdziale siódmym). Inicjatywa ta wpisuje się we współczesny trend wymiany danych cyfrowych między instytucjami i przetwarzania ich na potrzeby projektów badawczych. Praktyki te stanowią rozwinięcie postulatów Vrtela-Wierczyńskiego z 1921 roku dotyczącego opracowywania bibliografii według spójnych zasad, które umożliwią ponowne wykorzystanie zgromadzonych informacji. Ponadto przykład PBL pokazuje, że bibliografia może być zarówno beneficjentem ruchu na rzecz otwartego dostępu do danych, jak i ich dostawcą.